

DE SORTES VAN ASTRAMPSYCHUS

Een orakelboek uit de Oudheid bewerkt voor het Middelbaar Onderwijs

door

Francisca A. J. HOOGENDIJK
Willy CLARYSSE

Papyrologisch Instituut
Breestraat 155 A
2311 CN Leiden
tel. 071-134695

Koning Aegeus krijgt een orakel van de godin Themis, afgebeeld als de Pythia, gezeten op haar driehoet.

*Voor kant van een roodfigurige vaas uit de klassieke periode (ca. 450 voor Chr.) beschilderd door de zg. Kodros-schilder.
(Overgenomen uit : A. Furtwängler-K. Reichhold, Griechische Vasenmalerei (München 1904-1910), plaat 140.)*

INHOUD

Inleiding	55
1. Voorwoord voor de leraar	55
2. Voorwoord voor de leerling	57
3. Orakels in de Oudheid, een beknopt overzicht	59
4. De wereld van Sortes	68
Tekst van het Astrampsychus-orakel	76
5. Inleiding van Astrampsychus met vertaling	76
6. Lijst van vragen	81
7. Godenlijst met concordanties	82
8. Lijst van antwoorden	83
Woordenlijst	95

INLEIDING

1. VOORWOORD VOOR DE LERAAR

Dit boekje zou men moeten zien als aanvulling op en illustratie bij het gewone lesmateriaal. De bedoeling is dat de leerlingen hiermee spelenderwijs hun grammatika oefenen, vooral de werkwoordsvormen, en dat zij door de herhalingen van het vraag-en-antwoord-systeem vanzelf de betekenis en constructie van de Griekse zinnen gaan aanvoelen.

Bovendien geven de vragen en antwoorden een beeld van het alledaagse leven in de Oudheid, iets wat we bij de klassieke auteurs nauwelijks vinden. Wij hopen dat het werken met de Sortes motivatiebevorderend zal zijn voor de leerlingen doordat het geheel afwijkt van de gebruikelijke leerstof. Nadat de leerlingen op school met het systeem van het orakel hebben kennis gemaakt, kunnen zij het ook buiten de school gebruiken, voor hun plezier ! Daarom hebben wij de vragen in het Nederlands vertaald.

Het verdient aanbeveling om eerst in de klas uit te leggen hoe men de Sortes van Astrampsychus moet gebruiken, hetzij aan de hand van de oorspronkelijke Griekse inleiding (verkorte versie met vertaling op blz. 76-79) hetzij door middel van het eenvoudige voorbeeldje in het voorwoord voor de leerling. Wanneer de leerlingen het systeem begrepen hebben, zullen zij zelfstandig met dit boekje kunnen werken met behulp van de woordenlijst (waarin overigens de onregelmatige stamtijden, de voorzetsels en andere woorden die als bekend worden verondersteld niet zijn opgenomen). We bevelen dit boekje aan voor gebruik met leerlingen die (bijna) alle grammatica hebben gehad, wat meestal het geval zal zijn na 1 1/2 tot 2 jaar Grieks. (Wij zijn erg dankbaar voor de opmerkingen van dr. R. Bracke en van Mevr. drs. M.E. van den Houten-Thieme, die dit boekje (in manuscriptvorm) in een derde en vierde klas van haar school heeft uitgeprobeerd). Veel hangt natuurlijk af van de stof die op een bepaald ogenblik in de klas behandeld wordt of juist behandeld is : we laten het dan ook geheel aan de fantasie van de leraar over, hoe hij dit boekje in de klas zou kunnen gebruiken. Wij doen hieronder slechts enkele suggesties.

De Sortes zouden kunnen dienen om nog eens de nadruk te leggen op grammaticale vormen als het futurum (ook van het passivum; vooral de eerste en tweede persoon enkelvoud komen - natuurlijk - veel voor), het verbod met μή (hier zonder enig onderscheid gevolgd door ofwel imperativus praesens ofwel coniunctivus aoristus), de manier waarop een tijdsbepaling wordt weergegeven in het Grieks (gebruik dan bijvoorbeeld vraag 12 met de bijbehorende antwoorden, of het einde van de inleiding van Astrampsychus), het gebruik van de genitivus separativus (vraag 19, 28, 38 en 43 met antwoorden), de participiumconstructie bij het onderwerp (vraag 27 plus antwoorden). Door bijvoorbeeld van een vraag alle antwoorden bij elkaar te zoeken en dan te vergelijken kan de aandacht worden gevestigd op de variatie in woordgebruik en constructie. De leerlingen zouden ook mutatioefeningen kunnen doen zoals het omzetten van een aantal vragen en antwoorden in een andere tijd, in het meervoud, of in het vrouwelijk.

Zij die de tekst liever als geheel bestuderen in het kader van de gebrui-

ken en opvattingen van de antieke mens vinden in de inleiding een korte historische schets over orakels in de Oudheid (hoofdstuk 3) en een overzicht van de aspecten uit het dagelijks leven die in de vragen en antwoorden van de Sortes aan bod komen (hoofdstuk 4). Mogelijkheden te over, dachten wij, om op een nuttige, maar vooral ook leuke manier de Sortes van Astrampsychus te gebruiken.

De enige complete uitgave van de Sortes Astrampsychi, gebaseerd op helaas nog slechts een deel van de middeleeuwse handschriften, is verzorgd door R. HERCHER (*Astrampsychi Oraculorum decades CIII (Jahresbericht über das Königliche Joachimsthalsche Gymnasium)*, Berlin, 1863). De laatste jaren heeft G.M. Browne een aantal artikelen aan de Sortes gewijd en hij bereidt ook een geheel verbeterde Teubnereditie ervan voor. Aangezien deze ons nu nog ontbreekt hebben wij ons moeten baseren op de tekst van Hercher. We hebben uit de 92 vragen er 36 gekozen die we het meest geschikt vonden voor ons doel, en ze opnieuw genummerd. De bijbehorende antwoorden zijn op dezelfde ingewikkelde manier als in het originele werk in genummerde dekaden geplaatst. Wie precies wil weten volgens welk systeem de verschillende antwoorden over de "dekaden" zijn verdeeld, leze het na bij : G.M. BROWNE, *The Composition of the Sortes Astrampsychi in Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 17, 1970, p. 95-100.

Wij hebben slechts enkele wijzigingen in de tekst aangebracht, vooral om zeer ongebruikelijke grammatikale vormen en onbegrijpelijke vragen of antwoorden te vermijden. Het leek ons, nu de tekst van Hercher binnenkort door een verbeterde vervangen zal worden, overbodig om op deze plaats iedere afwijking van de Herchertekst apart te noteren.

In de hoofdstukken 3 en 4 van de Inleiding worden papyrusuitgaven geciteerd met hun gebruikelijke afkortingen. Zie hiervoor bijv. O. MONTEVECCHI, *La papirologia*, Torino, 1973, p. 407-433.

2. VOORWOORD VOOR DE LEERLING

Je hebt hier voor je een vereenvoudigde vorm van de Sortes van Astrampsychus, een boekje waarmee je antwoord kunt krijgen op vragen over de toekomst. Voor verdere informatie over het boek zelf en de wereld waarin het is ontstaan verwijzen we naar hoofdstuk 3 en 4.

Hoe je met deze Sortes moet werken staat in de Griekse inleiding die je verderop, met een vertaling, zult vinden. Hier zullen we voor de duidelijkheid met behulp van een voorbeeld laten zien wat je moet doen.

Eerst kies je de vraag die je wilt stellen uit de ἀρχὴ τῶν ζητημάτων (vragenlijst, blz. 80). Vóór elke vraag staat een getal, dat je moet onthouden. De getallen zijn geschreven in het Grieks, waarvan hier een overzicht :

α = 1	ια = 11	κα = 21	λα = 31	μα = 41	να = 51
β = 2	ιβ = 12	κβ = 22	λβ = 32	μβ = 42	νβ = 52
γ = 3	ιγ = 13	κγ = 23	λγ = 33	μγ = 43	νγ = 53
δ = 4	ιδ = 14	κδ = 24	λδ = 34	μδ = 44	νδ = 54
ε = 5	ιε = 15	κε = 25	λε = 35	με = 45	νε = 55
ς = 6	ις = 16	κς = 26	λς = 36	μς = 46	νς = 56
ζ = 7	ιζ = 17	κζ = 27	λζ = 37	μζ = 47	νζ = 57
η = 8	ιη = 18	κη = 28	λη = 38	μη = 48	
θ = 9	ιθ = 19	κθ = 29	λθ = 39	μθ = 49	
ι = 10	κ = 20	λ = 30	μ = 40	ν = 50	

Let op ! Voor de 6 is een extra letter aan het alfabet toegevoegd, de stigma.

Stel nu dat je wilt weten of je met je vriendinnetje zult trouwen. Dat is vraag λα : εἰ γαμῶ τὴν φίλην. Je onthoudt dus het getal 31. Het antwoord wordt door loting bepaald. Je moet een getal loten tussen 1 en 10, 1 en 10 zelf ook meegerekend. Dit kun je doen door bijvoorbeeld briefjes te maken met de getallen van 1 tot 10 erop en er één te trekken. Laten we aannemen dat je het getal 5 loot. Dit moet je dan optellen bij het getal van de vraag, in dit geval was dat 31. Het resultaat (hier dus 36) zoek je op in de zwarte getallen van de lijst van θεοὶ χρηματισταὶ καὶ σημάτωντορες (goden die orakels en voortekens geven, blz.82). Daar vind je dan de godheid onder wie jouw antwoord valt en daarachter het rode getal van de dekade (tiental, van antwoorden) waarin je je antwoord zult aantreffen. In ons voorbeeld zien we dat het antwoord door Hephaestus wordt gegeven en dat het staat in dekade κζ, 27. Vervolgens zoek je dekade 27 op in de ἀρχὴ τῶν δεκάδων, en je antwoord staat bij nummer 5 (het getal dat je geloot had) : γαμεῖς τὴν φίλην, νῦν δὲ οὔ.

Het zal je opvallen dat de meeste vragen zijn gemaakt voor mannen. Dat komt niet doordat alleen mannen vragen mochten stellen. Je moet je voorstellen dat de vraagstellers de methode helemaal niet kenden, en dat één persoon, bijvoorbeeld op de markt of op een kermis, bereid was om tegen betaling voor elke belangstellende de toekomst de voorspellen met behulp van zijn "geheime boek". Hij zal dan de vraag én het antwoord vast wel een beetje hebben aangepast aan zijn klant. Dat kunnen wij dus ook doen. Als je een meisje bent zou je bijvoorbeeld de vragen 15, 23, 31 en 40 als volgt in het vrouwelijk kunnen zetten :

ιε - εἰ γαμήσω καὶ συμφέρει μοι : εἰ γαμήσομαι καὶ συμφέρει μοι

κγ - εἰ τεκνώσω : εἰ τεκνώσομαι
 λα - εἰ γαμῶ τὴν φίλην : εἰ γαμοῦμαι τὸν φίλον
 μ - εἰ παραμενεῖ μοι ἡ γυνή : εἰ παραμενεῖ μοι ὁ ἀνὴρ

De antwoorden moeten dan ook worden aangepast (denk vooral aan de participia die de vrouwelijke vorm moeten krijgen !). Laat je eigen fantasie je leiden, ook voor de inhoud van de vragen. Vergelijk hiervoor de volgende passage uit de inleiding van een overeenkomstig modern boekje : *Het Eenvoudig Huisorakel* (ingeleid en vertaald door Noud van den Eerenbeemt, 1972) : Het is "van belang de vragen ook op hun overdrachtelijke betekenis te beschouwen. Laten we aannemen dat een vrouw het orakel wil raadplegen over de vreemde stemmingen waaraan haar man de laatste tijd onderhevig is en die hem volkomen van haar vervreemden. Dat probleem kan zij gemakkelijk omvatten in de vraag "Zal de gevangene bevrijd worden ?" Haar man is immers de gevangene van zijn stemmingen. Door de vragen stuk voor stuk zo te hanteren, kunnen alle geestelijke en emotionele problemen erin worden samengevat".

Als je het eenmaal onder de knie hebt, zul je zien dat het geven van een orakel heel gemakkelijk is. Je kunt dan als een echte waarzegger aan anderen (die er niets van snappen, bijvoorbeeld mensen uit een andere klas, of thuis, of op je club) op zeer mysterieuze wijze de toekomst voorstellen !

3. ORAKELS IN DE OUDHEID, EEN BEKNOPT OVERZICHT

Het geloof in omina (geluk en ongeluk voorspellende tekens) en orakels (uitspraken van een geraadpleegde god) beheerste in de Oudheid in sterke mate het denken en het handelen, niet alleen in Griekenland en Rome, maar ook in de culturen van het Nabije Oosten. In de inleiding op "*De Divinatione*" (I, 1-2) drukt Cicero dit als volgt uit :

"Vetus opinio est iam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque et populi Romani et omnium gentium firmata consensu, versari quamdam inter homines divinationem, quam Graeci μαντικήν appellant, id est praesensionem et scientiam rerum futurarum (...). Gentem quidem nullam video neque tam humanam atque doctam neque tam immanem atque barbaram, quae non significari futura et a quibusdam intellegi praedicique posse censeat". (Volgens een oud geloof, dat zelfs tot in de heroïsche tijd teruggaat en dat bevestigd wordt door de eenstemmigheid van de Romeinen en alle volkeren, bestaat er bij de mensen een soort helderziendheid, die de Grieken μαντική noemen, d.w.z. een voorgevoel en een kennis van de toekomst. En ik zie geen enkel volk, het moge nog zo beschaafd en geleerd zijn of omgekeerd nog zo primitief en barbaars, dat er niet van overtuigd is dat er over de toekomst tekens gegeven worden, die door zekere personen kunnen worden begrepen zodat zij de toekomst kunnen voorspellen).

Iedereen kent natuurlijk wel het orakel van Delphi, waar Apollo sprak door monde van de Pythia. Gezeten op een drievoet boven een kloof (zie illustratie voorin) verschaftte de Pythia onder goddelijke bezieling raad aan individuen en steden. Honderden dergelijke raadgevingen werden opgetekend en aldus aan het nageslacht overgeleverd, vaak in versvorm, hoewel het zeer de vraag is of ze in die vorm werden verstrekt. Vooral in de archaische tijd was het gezag van het Delphische orakel bijzonder groot. Door zijn raadgevingen heeft het bijvoorbeeld in niet geringe mate bijgedragen tot de Griekse kolonisatie in de 7e en 6e eeuw. Zijn faam drong zelfs door tot in het Lydische Sardeis, zoals blijkt uit het mooie verhaal over koning Croesus (Herod. I 46-55), waarvan we hier enkel een paar uittreksels kunnen geven.

Nadat Croesus verschillende orakels op zeer spitsvondige manier op de proef had gesteld, kwam hij tot de bevinding dat het Delphische orakel het beste was. Hij trachtte dan ook de god voor zich te winnen door overvloedige offeranden (3000 offerdieren, een massa goud en zilver en andere kostbaarheden). Τοῖσιν δὲ ἄγειν μέλλουσι τῶν Λυδῶν ταῦτα τὰ δῶρα ἐς τὰ ἱρὰ ἐνετέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτᾶν τὰ χρηστήρια εἰ στρατεύηται ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος καὶ εἴ τινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθέοιτο φίλον. (En aan de Lydiërs die deze geschenken naar de tempels moesten brengen, gaf Croesus opdracht de orakels te vragen of hij, Croesus, zou oprukken tegen de Perzen en of hij een leger als vriend aan zijn zijde zou nemen). Daarop ontvangt hij het beroemde dubbelzinnige antwoord : Ἦν στρατεύηται ἐπὶ Πέρσας, μεγάλην ἀρχὴν μιν καταλύσειν· τοὺς δὲ Ἑλλήνων δυνατωτάτους οἱ ἐξευρόντα φίλους προσθέσθαι. (Als hij oprukt tegen de Perzen, zal hij een groot rijk vernietigen. En hij moet de machtigsten onder de Grieken zoeken en dezen als vrienden aan zijn zijde stellen). Croesus trekt ten strijde tegen de Perzen en vernietigt een groot rijk : dat van hemzelf (1).

Niet minder beroemd is de volgende episode, eveneens overgeleverd door Herodotus (VII 140-143) : bij de dreigende nadering van de Perzen vragen

de Atheners aan het Delphische orakel wat ze moeten doen. Het antwoord van de godheid luidde (extract) :

τείχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ Εὐρύοπα Ζεὺς
μοῦνον ἀπόρητον τελέθειν, τό σε τέκνα τ' ὀνήσει.

(De wijd-donderende Zeus schenkt aan Tritogenis (= Athene) een houten muur die als enige onverwoestbaar zal zijn en u en uw kinderen zal redden). Mede op aanraden van Themistocles interpreteerden de Atheners dit als een toespeling op de Atheense vloot en bereidden zich daarom voor op een zeeslag. De stad zelf werd ontruimd en bij Salamis (in het orakel genoemd als "het goddelijke eiland, waar de kinderen van vrouwen zullen omkomen" - weer zo'n dubbelzinnige uitspraak) werd dan het orakel bewaarheid.

Doch deze en andere bekende episodes, die ons laten zien hoe steden en koningen het orakel om raad vragen, vormen als het ware slechts het topje van de ijsberg. De overgrote meerderheid van de orakels werd namelijk verstrekt aan gewone mensen, maar aangezien deze orakels historisch niet belangrijk waren, werden ze door niemand opgetekend voor het nageslacht. Een zeldzaam voorbeeld van iemand die voor zijn dagelijkse problemen het orakel raadpleegt en dit dan te boek stelt, biedt ons Xenophon in zijn Anabasis III I. 5-7 : Xenophon wou graag meegaan op expeditie met Cyrus. Hij spreekt over zijn plannen met zijn mentor Socrates καὶ ὁ Σωκράτης ὑποπτεύσας μὴ τι πρὸς τῆς πόλεως ὑπαίτιον εἴη Κύρου φίλον γενέσθαι, ὅτι ἐδόκει ὁ Κύρος προθύμως τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπὶ τὰς Ἀθήνας συμπολεμῆσαι, συμβουλεύει τῷ Ξενοφῶντι ἐλθόντα εἰς Δελφοὺς ἀνακοινῶσαι τῷ θεῷ περὶ τῆς πορείας. Ἐλθὼν δ' ὁ Ξενοφῶν ἐπήρετο τὸν Ἀπόλλω τίνι ἂν θεῶν θύων καὶ εὐχόμενος κάλλιστα καὶ ἄριστα ἔλθοι τὴν ὁδὸν ἣν ἐπινοεῖ καὶ καλῶς πράξας σωθεῖν. Καὶ ἀνεῖλεν αὐτῷ ὁ Ἀπόλλων θεοῖς οἷς ἔδει θύειν. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ἦλθε, λέγει τὴν μαντείαν τῷ Σωκράτει. Ὁ δ' ἀκούσας ἠτιᾶτο αὐτὸν, ὅτι οὐ τοῦτο πρῶτον ἠρώτα, πότερον λῆγον εἴη αὐτῷ πορεύεσθαι ἢ μένειν, ἀλλ' αὐτὸς κρίνας ἰτέον εἶναι, τοῦτ' ἐπυνθάνετο, ὅπως ἂν κάλλιστα πορευθεῖν. "Ἐπεὶ μέντοι οὕτως ἦρου, ἔφη, χρὴ ποιεῖν ὅσα ὁ θεὸς ἐκέλευσεν". (Socrates vermoedde dat het in de ogen van de stad een verdachte zaak zou zijn vriend te worden met Cyrus, omdat deze de indruk gaf een enthousiast bondgenoot te zijn van de Spartanen in hun strijd tegen Athene, en hij gaf Xenophon de raad naar Delphi te gaan en de god te raadplegen over zijn reis. Xenophon ging naar Delphi en vroeg aan Apollo aan wie van de goden hij moest offeren en tot wie hij moest bidden om op de beste manier de reis te ondernemen die hij van plan was en om met succes veilig terug te keren. En de god deelde hem door het orakel mee aan welke goden hij moest offeren. Bij zijn terugkeer vertelde hij het orakel aan Socrates. Toen deze het vernam, verweet hij hem dat hij niet eerst had gevraagd wat er voor hem voordeliger was, op reis te gaan of thuis te blijven, maar dat hij zelf had besloten dat hij zou gaan en dan alleen had gevraagd hoe hij op de beste manier zou kunnen gaan. "Maar aangezien je nu je vraag zo hebt gesteld", zei hij, "moet je maar doen wat de god je heeft opgelegd".

In de tweede eeuw na Christus, toen het Delphische orakel veel van zijn glans verloren had, was Plutarchus er priester. In verschillende geschriften heeft hij het over de teloorgang van het orakel, die volgens hem niet onomkeerbaar is. Ondermeer beklagt hij zich erover dat de mensen in zijn tijd het orakel enkel nog raadplegen voor onbenullige vragen : ἐπὶ πράγμασι μικροῖς καὶ δημοτικοῖς ἐρωτήσεσι, οἷον ἐν σχολῇ προτάσεις, "εἰ γαιητέον; εἰ πλευστέον; εἰ δανειστέον;" (Plutarchus, Moralia 408 C)

(de vragen handelen over onbelangrijke en alledaagse aangelegenheden, zoals de vragen op school : zal ik trouwen ?, zal ik een zeereis ondernemen ?, zal ik een lening aangaan ?).

Precies dit soort vragen is met tientallen opgegraven in Dodona, een zeer oude en bekende orakelplaats van Zeus in Epirus. De gelovigen noteerden hun vragen op loden plaatjes, die dichtgevouwen aan de priesters werden overhandigd. Soms staat op zo'n plaatje ook nog een kort antwoord van de god. Af en toe zien we een delegatie van een stad (Corcyra, Korinthe) om raad vragen, maar de overgrote meerderheid van de plaatjes bevatten vragen als de volgende, geschreven in allerlei Griekse dialecten :

- θεός. Γηριότον Δία έπερώτη περι γυναίκος, ή βέλτιον λαβόντι.
(God. Geriotion vraagt aan Zeus betreffende een vrouw, of hij beter af zal zijn als hij er een neemt).
- 'Αγαθά Τύχα[ι]. 'Επικοινηται Παρμενίδης τῶι Διὶ καὶ τῶι Διώναι εἰ λῶον καὶ ἄμεινον οἴκοι μένοντι.
(Voor het goede lot. Parmenides vraagt aan Zeus en Dione of het voor hem beter is thuis te blijven).
- 'Ιστορεῖ Νικοκράτεια τίνοι θεῶν θύουσα λῶιον καὶ ἄμεινον πράσσοι καὶ τᾶς νόσου παύσαιτο.
(Nikokrateia vraagt aan wie van de goden ze moet offeren om het beter te stellen en van haar ziekte verlost te worden).

(Voorbeelden uit : H.W. PARKE, *The Oracles of Zeus*, Oxford, 1967, Appendix I nrs. 6, 15 en 22).

Volgens een traditie die Herodotus uitvoerig verhaalt (Herod. II 54-59) was het orakel van Dodona eigenlijk uit Egypte afkomstig, meer bepaald uit Thebe, van waaruit het orakel van de god Ammon naar de Siwa-oase (2) en naar Epirus werd geëxporteerd. Aangezien ook ons Astrampsychus-boek pretendeert uit Egypte afkomstig te zijn, is het wellicht interessant eens een kijkje te nemen hoe het daar met de orakels gesteld was.

Het best bekend voor de faraonische tijd zijn de orakels van de Thebaanse god Ammon en van de vergoddelijkte koning Amenophis in Deir El-Medineh, het dorp waar de arbeiders woonden die werkten aan de graven in de vallei der koningen. Hier werden namelijk honderden beschreven potscherven (ostraca) gevonden, vooral uit de Ramessidentijd (1300 - 1200 v. C.), waaronder ook enkele tientallen orakelvragen. De meeste zijn erg kort, bijv.

Is hij het die mij bestolen heeft ?

Zal men Seti tot priester benoemen ?

Moet ik deze zaak neerschrijven en aan de vizier geven ?

Mag ik vertrekken naar het Noorden ?

De godheid werd gewoonlijk geraadpleegd wanneer hij zijn heiligdom verliet in een plechtige processie. Het beeld van de god werd dan op een baar rondgedragen door een hele reeks priesters en de goddelijke wil werd kenbaar gemaakt door de beweging van het godsbeeld : ging het beeld vooruit, dan was het antwoord positief, ging het achteruit dan werd de vraag afgewezen. Of men legde twee vragen neer aan weerszijden van de processieweg : één vraag was dan positief geformuleerd (bijv. Mag ik naar het Noorden reizen ?), de andere negatief (bijv. Mag ik niet naar het Noorden reizen ? of : Moet ik thuis blijven ?). Men noteerde dan nauwkeurig in welke rich-

ting het beeld uitweek wanneer het aankwam bij de ostraca.

Ditzelfde systeem was, in een enigszins gewijzigde vorm, nog steeds in gebruik in de Egyptische tempels op het ogenblik dat de Grieken in het spoor van Alexander de Grote het land koloniseerden. We kunnen deze orakelpraktijken op de voet volgen aan de hand van enkele tientallen Egyptische en Griekse orakelbriefjes. Ook in deze tijd worden twee briefjes ingeleverd, één met positieve en één met negatieve vraag, maar ze werden samen in een kruik of urn gestopt en men vroeg de god er één uit te halen (ongetwijfeld door bemiddeling van zijn priester) en terug te geven aan de vrager.

Slechts bij uitzondering werden het positieve en het negatieve briefje samen teruggevonden (immers één bleef in de tempel achter en het andere werd aan de vrager teruggegeven), zoals in dit voorbeeld in het Egyptisch (P. Oxford Griffith 1 en 2) :

- a) Tesenouphis zegt vóór zijn heer Soknopaios, de grote god, en vóór Isis met de mooie troon : als het een goede zaak is voor mij de oever van het meer te beploegen dit jaar, moge dan dit briefje voor mij eruit worden getrokken.
- b) Tesenouphis zegt vóór zijn heer Soknopaios, de grote god, en vóór Isis met de mooie troon : als het geen goede zaak is voor mij de oever van het meer te beploegen dit jaar, moge dan dit briefje voor mij eruit worden getrokken.

Een mooi voorbeeld van een Grieks orakelbriefje, alleen het positieve dit keer, is het volgende :

Κυρία Εἴσι. Εἰ ἔξοῦ (lees : ἐκ σοῦ) μοι γέγονεν ὁ πόνος καὶ θεραπεία μοι διδοῖς, ποιήσον μοι τοῦτο ἀναχθῆναι. (SB 12. 11226)

(Meesteres Isis. Als mijn lijden van U afkomstig is en U mij genezing geeft, maak dan dat voor mij dit (briefje) wordt terug gebracht).

Even kijkt men wel op als men het volgende orakelbriefje leest :

Ὁ θεὸς τοῦ προστάτου ἡμῶν τοῦ ἀγίου Φιλοξένου, εἰάν κελεύεις εἰσενεγκεῖν εἰς τὸ νοσοκομῖόν σου Ἄνουπ, δεῖξον τὴν δύναμίν σου καὶ ἐξέλθῃ τὸ πιττάκιον. (P. Oxy. 8. 1150).

(O god van onze patroon Sint Philoxenus. Als gij beveelt Anoup op te nemen in Uw hospitaal, toon dan Uw macht en moge dit briefje eruit komen).

In plaats van Ammon, Soknopaios of Isis wordt hier de christelijke god aangeropen, en de vraag die gesteld wordt betreft een typisch voorbeeld van christelijke naastenliefde (opnemen van een zieke in het hospitaal), maar voor het overige is er niets veranderd tussen de tweede eeuw vóór Christus (de briefjes van Tesenouphis) en dit briefje uit de zesde eeuw na Christus. De christenen hebben zonder meer de orakelpraktijken van de Egyptische tempels voortgezet in hun kerken.

Nog in de achtste eeuw worden aldus in de Koptische kerken orakels gegeven, niettegenstaande het feit dat de kerkvaders en de keizers het gebruik steeds opnieuw hebben veroordeeld onder bedreiging met de strengste straffen (3). Zo bleef o.m. de vraag bewaard van een Koptische monnik, die net als Xenophon duizend jaar vóór hem, het orakel raadpleegde vóór hij op reis ging : "O almachtige god, zo het U gevalt mij, Uw dienaar Paulus, op te dragen naar (de stad) Antinoou te gaan en er te blijven, beveel mij dan door middel van dit briefje". Toevallig bezitten we in dit geval ook

het corresponderende stuk, dat luidt : "O almachtige god, zo het U gevalt mij, Uw dienaar Paulus, op te dragen onder het dak van het klooster van Apa (= abt) Thomas te blijven, beveel mij dan door middel van dit briefje".

Zowel in de Egyptische als in de Griekse orakelheiligdommen gaf de godheid door de priesters antwoord op elke vraag afzonderlijk, hetzij mondeling (bijv. de Pythia), hetzij schriftelijk (bijv. de antwoorden op de loden plaatjes in Dodona), hetzij door het trekken van een lot (witte en bruine bonen in Delphi; genummerde loten; één van twee briefjes in Egypte). In de keizertijd komt hiernaast een ander systeem in zwang, waarbij de antwoorden eens en voorgoed worden vastgelegd in een lijst. Door een of andere vorm van loting verkrijgt de vrager dan zelf het goede antwoord uit deze lijst. Een soort do-it-yourself orakel dus, wel handig, maar de goddelijke tussenkomst blijft er beperkt tot de loting.

Een dergelijk voorbeeld beschrijft ons Pausanias ("Ελλάδος Περιήγησις VII.25.10) voor een heiligdom van Herakles bij Boura in Achaëa :

Καταβάντων δὲ ἐκ Βούρας ὡς ἐπὶ θάλασσαν Ἡρακλῆς οὐ μέγας ἐστὶν ἐν σπηλαίῳ· μαντείας δὲ ἐπὶ πίνακί τε καὶ ἀστραγάλῳ (ἔξεστιν λαβεῖν). Εὐχεται μὲν γὰρ πρὸ τοῦ ἀγάλματος ὁ τῷ θεῷ χράμενος, ἐπὶ δὲ τῇ εὐχῇ λαβὼν ἀστραγάλους - οἱ δὲ ἄρθρονοι παρὰ τῷ Ἡρακλεῖ κεῖνται - τέσσαρας ἀφήσει ἐπὶ τῆς τραπέζης· ἔπη δὲ παντὶ ἀστραγάλῳ σχήματι γεγραμμένα ἐν πίνακι ἐπίτηδες ἐξήγησιν ἔχει τοῦ σχήματος.

(Wanneer men afdaalt uit Boura in de richting van de zee, dan komt men aan een klein Heraklesbeeld in een grot. Hier kan men orakels ontvangen door middel van een plaat en dobbelstenen. Diegene die het orakel van de god raadpleegt, spreekt een gebed uit vóór het beeld en tijdens dat gebed neemt hij vier dobbelstenen - die liggen daar in overvloed bij Herakles - en hij laat ze op de tafel vallen. En op de plaat staan spreuken geschreven, die passen bij elke combinatie van de dobbelstenen en die deze combinatie precies uitleggen).

In Klein-Azië bleven enkele stenen platen met dergelijke orakelspreuken bewaard, die stonden opgesteld bij lokale tempels. Ze vallen in twee grote groepen uiteen : een eerste groep bevat niet minder dan 224 antwoorden in versvorm en de loting geschiedde door middel van 5 dobbelstenen (4). Het andere systeem is gebaseerd op een keuze tussen de letters van het alfabet en is dus veel beperkter (5). Het nadeel van deze systemen was dat elk antwoord moest passen op alle mogelijke vragen en daarom ook heel algemeen en vaag moest blijven (vgl. de huidige horoscopen in damesblaadjes).

Daarom is voor het dagelijks gebruik het orakel van Astrampsychus, dat we hier voor ons hebben, heel wat praktischer : de vragen kan men kiezen uit een lijst van 92 genummerde vragen (die in feite het hele gamma bestrijken van wat de mensen zoal aan een orakel vroegen), en de antwoorden die men na loting verkrijgt passen telkens perfect op de gestelde vraag als men goed de gebruiksaanwijzing volgt. Anderzijds is hier het religieuze aspect nog meer verschrompeld dan bij de spreuken op de inscripties, die door hun stijl (hexameters) en opstelling (voorhof van een tempel) nog aansloten bij een antieke traditie. Met het Astrampsychus-orakel staan we reeds op de rand van de charlatanerie of misschien zelfs een gezelschapsspelletje.

Het merkwaardige is nu juist dat precies dit orakel is blijven voortleven, in verschillende bewerkingen en vertalingen tot in de Middeleeuwen en zelfs tot in onze tijd. Laten we daarom even kort de geschiedenis van het

Astrampsychus-orakel schetsen.

De oudste getuigenissen vinden we in enkele fragmentarische papyri uit Egypte : een stukje van de vragenlijst, gedeelten van de dekaden met antwoorden. Hierbij komt nu nog de onuitgegeven godenlijst met concordantie, bewaard in het Leids papyrologisch instituut, die de aanleiding is geweest tot dit boekje en waarop onze concordantielijst is gebaseerd.

Nagenoeg al deze papyri dateren uit de 3e/4e eeuw na Christus en het is erg waarschijnlijk dat het orakel in zijn huidige vorm rond die tijd tot stand is gekomen. Belangrijk is in dit verband de vraag "zal ik dekaprotos worden?" omdat de functie van dekaprotos (een vertaling van decemprimus) maar een vrij kortstondig bestaan heeft gekend (in Egypte tussen 287 en 302 n. C.) (6).

Dat het orakel in Egypte is ontstaan wordt vrij algemeen aangenomen maar zeker is het geenszins. De inleidende brief (zie blz. 76) draagt als titel "Astrampsychus de Egyptenaar aan koning Ptolemaeus", maar deze brief is zonder enige twijfel een latere fictie en de Egyptische personages (7) kunnen er best zijn ingebracht om de zaak exotisch te maken. De godenlijst zoals we die nu hebben is duidelijk wel Egyptisch, met ereplaatsen voor Letô (vgl. Herod. II 83) en voor de Alexandrijnse stadsgoden Serapis en Agathos Daimon, maar deze godenlijst kan zonder probleem worden aangepast aan lokale en religieuze omstandigheden, zoals blijkt uit de verschillende christelijke versies ervan.

De volledige tekst van het orakelboek is ons overgeleverd door een hele reeks Middeleeuwse handschriften van de 13e tot de 16e eeuw, en wel in een beknopte en een meer uitvoerige versie. De manuscripten hebben over het algemeen trouw de antieke tekst bewaard. Zo is bijvoorbeeld de nummering der vragen en antwoorden al die tijd ongewijzigd gebleven. De godenlijst werd daarentegen vervangen door lijsten met bijbelse personages en enkele vragen werden verchristelijkt. Zo luidt bijv. vraag 87 in de papyrus : εἰ προσβεύω ; in de manuscripten is zulks geworden tot εἰ προσβεύω τὰ πρὸς θεόν. Ook vragen als "zal ik clericus worden?" en "zal ik bisschop worden?" zijn duidelijk christelijk van inspiratie. Jammer genoeg beschikken we voor deze passus (nog) niet over een papyrus met de corresponderende heidense vragen.

Niet alleen in de Byzantijnse wereld waren deze orakels populair, ze werden ook bewerkt in het Latijn. Deze bewerking bleef slechts in één enkel manuscript bewaard, en dan nog wel een palimpsest (perkament waarvan de oorspronkelijke tekst, die in dit geval o.m. de Sortes bevatte, werd uitgewist en vervangen door een nieuwe tekst). Met veel moeite en geduld en met de hulp van infra-rood fotografie is men erin geslaagd de onderliggende tekst te ontcijferen. Het Latijnse orakelboek bevatte op zijn minst 126 vragen met telkens 12 antwoorden. De vragen zelf zijn evenwel niet bewaard en ook van de antwoorden is meer dan de helft verloren. Wat bewaard is, toont evenwel duidelijk aan dat deze "Sortes Sangallenses" (het manuscript bevond zich in de abdij van Sankt Gallen) nauw verwant zijn met de Sortes van Astrampsychus. Vergelijk bijv.

οὐχ ἔξεις χρόνον ζωῆς	- non habes tempora vitae longa
ἐλευθερωθήσῃ μετὰ λεγάτου καλοῦ	- manumitteris, necesse est, cum legato
οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας Ἐμισήθης γάρ.	- heres eris, quia amaris a matre tua

Het bewaarde manuscript van de "*Sortes Sangallenses*" dateert uit de 7e eeuw, maar de tekst zelf wordt op grond van enkele typische antwoorden (o.a. opnieuw betreffende de functie van decemprimus) gedateerd in de late 4e eeuw. De godsvoorstelling is hier volkomen christelijk. Taaleigenaardigheden laten vermoeden dat de tekst geschreven werd in Zuid-Frankrijk.

Daarnaast bestaan in de Middeleeuwen ook talrijke andere "orakelboeken", zowel in het Latijn, zoals de *Sortes Apostolorum* (te raadplegen met drie dobbelstenen) en de *Sortes XII Patriarcharum* (het systeem van raadplegen is heel nauw verwant aan dat van ons Astrampsychus-boek) als in de volkstalen. Hier spreekt men van *livre de bonne aventure*, *book of fate*, *geluksboek*, *Losbücher*; de produktie ervan is enorm geweest vanaf de Middeleeuwen en loopt door tot vandaag. Reeds vanaf de 13e eeuw treden naast de eigenlijke orakelboeken, die pretenderen door middel van het lot, de toekomst te kunnen voorspellen en door de kerk fel werden bekampt, speelse bewerkingen op, die bedoeld waren als gezelschapsspel en die vaak de plechtstatige toon van de orakelboeken parodiëren. Beide types blijven tot op heden van de drukpers rollen. Het eerste type verschijnt nu vaak onder de vorm van "geomantisch orakel" met de stipjesmethode die eigenlijk van de Arabieren afkomstig is. Zo treffen we in de reeks Tango-boekjes een Nederlandse vertaling (uit welke taal wordt niet gezegd) van "*Het eenvoudig huisorakel*" met vragen als "zal ik in mijn onderneming slagen?" "ga ik naar het buitenland?" "krijg ik mijn verloren goed terug?" "zal de gevangene bevrijd worden?", vragen die wel erg dicht staan bij die van het Astrampsychus-orakel. Een ander boekje daarentegen getiteld "*Het viervoudig orakel*" draagt de veelbetekenende ondertitel "*Een onderhoudend gezelschapsspel*". Het stelt zich voor als een herdruk (anno 1976) van een werk uit 1883 (dat we nog niet konden terugvinden). De vragen zijn van een heel andere aard: "Zal ik in het huwelijk gelukkig zijn?" "Ben ik de uitverkorene?" "Bemint hij mij ook?" "Beschrijf mij de liefde", maar het systeem, met telkens 25 antwoorden op 100 vragen, lijkt sterk op dat van Astrampsychus. Jammer genoeg kloppen de antwoorden die men vindt als men de gebruiksaanwijzing van het boekje volgt, helemaal niet. Dat is wellicht ook de reden waarom "*Het viervoudig huisorakel*" in de boekhandels niet meer te verkrijgen is. Dan kunt u toch beter uw vertrouwen schenken aan het orakel van Astrampsychus dat in de loop van bijna twee millennia telkens weer zijn waarde heeft bewezen ...

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

Voor de Egyptische orakels leze men het samenvattend artikel van J. ČERNÝ, in de appendix (pp. 35-48) op het boek van R.A. PARKER, *A Saitè Oracle Papyrus from Thebes in the Brooklyn Museum*, Providence, 1962.

De literatuur over Griekse orakels is enorm. Een beknopt overzicht vindt men bij R. FLACELIÈRE, *Devins et Oracles Grecs (Que sais-je ?, 939)*, 1961.

Heel interessant is het artikel van H. BERVE, *Das Delphische Orakel, in Gestaltende Kräfte der Antike*, München, 1949, pp. 21-41.

Het standaardartikel over de do-it-yourself orakels is van G. BJÖRCK, *Heidnische und christliche Orakel mit fertigen Antworten (Symbolae Osloenses, 19)*, 1939, pp. 86-98. Voor de *Sortes Astrampsychi* wachten we nog op een degelijke uitgave die zal verschijnen in de Teubner-reeks van de hand van G.M. BROWNE. Voorlopig moeten we het stellen met diens werkje *The*

Papyri of the Sortes Astrampsychi (Beiträge zur klassischen Philologie, 58), 1974.

Over orakelboeken in de Middeleeuwen en daarna bestaat er een enorme literatuur. Een overzicht vindt men in het artikel Löscher van F. BOEHM, in BÄCHTOLD-STÄUBLI, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Band 5, Berlin, 1932-3, kol. 1386-1401.

De tekst van de papyri is zeer moeilijk te lezen, omdat de letters vaak omgedraaid zijn en de tekst vaak in twee kolommen is geschreven. De papyri zijn waarschijnlijk uit de 4e eeuw n. Chr. afkomstig. De tekst van de papyri is zeer belangrijk, omdat het de enige overblijfsel is van de Sortes Astrampsychi, een soort orakelboek dat in de Middeleeuwen en daarna veel gebruikt werd. De papyri zijn nu in de Universiteit van Leiden te vinden.

Noten

(1) Berve merkt op dat deze uitspraak getuigt van scherp politiek inzicht. De Pythia voorspelt immers dat de dreigende oorlog het einde zal betekenen van één der beide grootmachten.

(2) Het orakel van de Siwa-oase werd o.a. bezocht door Alexander de Grote nadat hij Egypte op de Perzen had veroverd. Zie het verhaal in Arrianus, *Anabasis* III. 3-4 en Quintus Curtius IV.7.

(3) In de beroemde codex van Iustinianus (I.11.1) (samengesteld in 523 na Chr.) leest men bijvoorbeeld deze ordonnantie van Valentinianus en Theodosius (385 na Chr.) : Ne quis mortalium ita faciendi sacrificii sumat audaciam, ut inspectione iecoris extorumque praesagio vanae spem promissionis accipiat, vel, quod est deterius, futura sub execrabili consultatione cognoscat. Acerbioris etenim imminebit supplicii cruciatus eis, qui contra vetitum praesentium vel futurarum rerum explorare temptaverint veritatem. (Dat niemand de euvele moed opbrengt om een offer te brengen waarbij hij door onderzoek van de lever en voorspelling uit de ingewanden verwachtingen koestert op grond van leugenachtige beloften, of wat nog erger is, om door verwerpelijke orakelraadpleging, de toekomst te leren kennen. Want een nog zwaardere straf dreigt hen die tegen dit verbod in trachten de waarheid te achterhalen van heden en toekomst).

(4) Eén voorbeeld (KAIBEL, *Epigrammata Graeca*, 1038)

ἑξέγγυ καὶ Πυθίου Ἀπόλλωνος

Μίμνε καὶ μὴ πράξης. Φοίβου χρησμοῖσι δὲ πειθοῦ.

"Ἄλλον χρὴ καιρὸν τηρεῖν. Νῦν δ' ἤσυχος ἴσθι.

Μικρὸν ἐπισχῶν τέλεσεῖς πανθ' ὅσα μεριμνᾷς.

(66633 24 Apollo Pythios

Wacht en handel niet. Vertrouw op het orakel van Phoebus.

Je moet een andere gelegenheid afwachten. Nu moet je geduld hebben.

Als je een beetje wacht, zul je alles volbrengen wat je van plan zijt).

De getallen 66633 duiden de combinatie aan van de vijf teerlingen. Het getal 24 geeft de som van de vijf ogen (het hoogste totaal is 30, zodat er een samenhang schijnt te zijn geweest met de dagen van de maand).

Elke combinatie is verbonden met een godheid, zoals ook in het Astrampsychus-orakel elke genummerde vraag aan een god wordt toegeschreven.

(5) Bijv. πρὶν ἢ τι δοῦσαι, πρῶτα βουλευεῖν σε χρὴ.

(Voor je iets doet, moet je eerst grondig nadenken).

(6) Deze vraag hebben we niet opgenomen in onze beknopte versie. Zie ook *infra* p. 69.

(7) Volgens Diogenes Laertius was Astrampsychus een Perzische magiër uit de tijd vóór Alexander de Grote. Hij verschijnt als Egyptisch auteur van een astrologisch werk, een dromenboek en ons orakelboek. Een *φιλτροκατάδεσμος* (toverspreuk waardoor iemand verliefd wordt gemaakt) op een papyrus wordt ook aan hem toegeschreven, maar over de historische persoon die achter deze naam schuilgaat, weten we niets : we zijn niet eens zeker of hij werkelijk heeft bestaan.

4. DE WERELD VAN DE SORTES

De Sortes Astrampsychi zijn ontstaan in een wereld vol bijgeloof. Hoewel keizer Augustus in het jaar 11 na Chr. al een verordening had uitgevaardigd waarin stond dat

"het de zieners werd verboden om voorspellingen te doen achter gesloten deuren of over de dood, (in het laatste geval) zelfs niet als er anderen bij waren"

τοῖς μάντεσιν ἀπηγορεύθη μήτε κατὰ μόνους τινὶ μήτε περὶ θανάτου, μηδ' ἂν ἄλλοι συμπαροῦσι οἱ, χρᾶν ... (Dio Cassius, geschiedschrijver uit de tweede/derde eeuw, 56.25,5).

is het hem, noch zijn opvolgers gelukt dit soort praktijken uit te bannen.

Trouwens, ook onder de keizers waren er die zich lieten leiden door voorspellingen van velerlei aard. Een treffend voorbeeld hiervan is Septimius Severus, die weliswaar volgens een verordening uit 199 na Chr. (bewaard op papyrus) de doodstraf in het vooruitzicht stelde van al degenen die zich met welke vorm van voorspelling dan ook bezighielden, maar zelf een fanatiek aanhanger was van de studie van magie en voorspelling. Hij nam de prinses Julia Domna (die zich ook met allerlei occulte zaken bezighield) tot zijn tweede vrouw, omdat haar horoscoop had voorspeld dat zij eens met een koning zou trouwen.

Wanneer zelfs de hoogste kringen in magie en voorspellingen geloofden, dan gold dit nog veel meer voor de gewone man. Ondanks de hoogdravende inleiding van Astrampsychus, waarin het boek aan Pythagoras wordt toegeschreven en aan koning Ptolemaeus opgedragen, waren de Sortes Astrampsychi in feite een orakelboek voor het gewone volk. Daardoor kunnen de vragen en antwoorden ervan ons een beeld geven van wat in het *dagelijks leven* van de gewone mensen in de Oudheid van belang was.

Zij wilden niet van het orakel weten hoe het de koning, de regering van het land zou vergaan, noch stelden zij vragen over oorlog en vrede, waarheid of onwaarheid : dergelijke diepgaande en verstrekkende zaken vormden geen deel van de belevingswereld van een eenvoudig man met een huis, een erf, een of andere baan, vrouw en kinderen en wat goede vrienden. In die kleine wereld speelde zich het leven van de gewone mensen af, en daardoor werd ook de inhoud van de meeste vragen bepaald.

(De meeste voorbeelden die we hieronder geven, stammen uit de papyri, die zeer veel informatie bevatten over het dagelijks leven van de gewone mensen in Grieks-Romeins Egypte; de gegevens kunnen vaak algemeen toegepast worden op de rest van de antieke wereld. Deze bronnen hebben we niet alleen gebruikt omdat ze behoren tot ons vakgebied, maar vooral omdat het aardig leek om eens wat voorbeelden aan te halen waarmee zelfs de meeste classici niet regelmatig in aanraking komen).

Een belangrijke oorzaak voor het beperkte gezichtsveld was het ontbreken van goede verbindingen. Het reizen over grotere afstanden was erg moeilijk, vooral over zee. We vinden in ons orakelboek dan ook de vraag εἰ πλεύσω ὀκινδύτως "zal ik zonder gevaar de zee opgaan?". Van de antwoorden is er niet één dat aanraadt om direkt uit te varen : in vijf gevallen zal de vraagsteller volgens het orakel opgehouden worden (door slechte weersomstandigheden ?) waarna de reis in drie gevallen expliciet goed zal aflopen; de andere vijf antwoorden ontraden het uitvaren, er wordt schipbreuk of

plotselinge storm voorspeld. In het algemeen was iedere reis voor de mensen in die tijd een ingrijpende gebeurtenis, niet te vergelijken met een reis in onze tijd, en in dat licht moeten we vragen zien als εἰ θεάσομαι τὴν πατρίδα "zal ik mijn vaderland nog terugzien?" en εἰ ἀποδημήσω "zal ik op reis gaan?", een vraag die zeker ook met het oog op kortere reisjes zal zijn gesteld.

Een echte georganiseerde postdienst bestond begrijpelijkerwijs ook niet (behalve voor ambtelijke en militaire post). Men was geheel afhankelijk van personen die toevallig naar een bepaalde plaats reisden om zijn brief mee te geven. Dit lezen wij bijvoorbeeld ook in een papyrusbriefje (dus stammend uit Egypte) uit de tweede eeuw na Chr., geschreven door een dame (P. Brem. 62, 3-5) :

ὄσῳις ἂν εὕρω τοὺς ἐρχομένους πρὸς σέ, ἀνάγκην
ἔχω, κύριέ μου, ἀσπάζεσθαι σε ...

"telkens wanneer ik mensen tref die naar jou toegaan, mijn heer, voel ik behoefte om je te groeten ..."

Het is dus niet vreemd dat we in de Sortes de vragen vinden : εἰ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος "zal de afwezige terugkeren?", εἰ ἐπιτεύξομαι γραμμάτων "zal ik een brief krijgen?" en εἰ ζῆ ὁ ἀπόδημος "is de afwezige nog in leven?".

Wat erg opvalt aan de orakelvragen is dat materiële zaken voor de gewone mensen (ook) toen een zeer belangrijke, zo niet de eerste plaats innamen. Niet alleen klinkt dit door in εἰ παραμενεῖ μοι τὰ ὑπάρχοντα "zal ik mijn bezittingen houden?", εἰ λήψομαι τὸ ἀργύριον "zal ik het geld krijgen?", of in de zeven (van de 92!) vragen naar een toekomstige erfenis. Aangezien bijna een kwart van de vragen informeert naar bezit zijn we geneigd om iedere keer als er συμφέρει μοι of βλάβη staat dit voor- of nadeel ook materieel op te vatten, ja zelfs bij de vraag εἰ εὐτυχῆς εἶμι "zal ik gelukkig zijn?" geloven we dat met dat geluk vooral rijkdom is bedoeld.

Wat men ook graag van het orakel wilde weten, was, welke baan men zou krijgen. Een hele reeks vragen illustreert de verscheidenheid aan bezigheden en beroepen die men ambiëerde, bijvoorbeeld :

εἰ ἀγορανομήσω	"zal ik agoranomus worden?" (notaris)
εἰ σοφιστεύσω	"zal ik sofist worden?" (leraar in de wel-sprekendheid)
εἰ οἰκονομήσω	"zal ik oeconomus worden?" (bestuurder van een landgoed)
εἰ γενήσομαι δεκάπρωτος	"zal ik dekaprotos worden?" (= Lat. decem-primus, een hoge functionaris in het stadsbestuur)
εἰ γενήσομαι βουλευτής	"zal ik bouleutes worden?" (lid van de βουλή, stadsraad bestaande uit rijke burgers)
εἰ γενήσομαι στρατηγός	"zal ik strateeg worden?" (bestuurder van een gouv, onderdeel van een provincie)

en verder soldaat, bisschop, presbyter, enz.

In de meeste gevallen zal de vraagsteller de genoemde functie graag hebben willen bekleden, maar we kunnen ons voorstellen dat men in bepaalde gevallen liever "nee" als antwoord van het orakel kreeg. Bepaalde overheidsfuncties werden namelijk als λειτουργία (dienst aan de staat) aan vermogen-

de personen opgelegd, die uit hun eigen bezit de kosten, verbonden aan het ambt, moesten betalen. Iedereen deed dan ook ijverig zijn best om hieraan te ontkomen.

Verder zien we in de Sortesvragen dat mensen overwogen iets te kopen, verkopen, huren of lenen. Dat dit laatste niet altijd vlekkeloos verliep zien we aan : εἰ ἀποδώσω ἢ ὀφείλω "zal ik terugbetalen wat ik schuldig ben ?" en εἰ δανείσας οὐκ ἀπολέσω "zal ik aan het uitlenen niet te gronde gaan ?"

Een levendige handel is er in slaven geweest. Het is begrijpelijk dat de slaven zelf zeer nieuwsgierig waren naar hun lot. Ook zij stelden aan het orakel vragen zoals : εἰ πωληθήσομαι "zal ik verkocht worden ?" (slaven schijnen daarbij enige inspraak gehad te hebben, getuige het antwoord πωληθήσῃ καὶ μεταμεληθήσῃ· οὐδὲν ἄρελεῖ "U zult verkocht worden en er berouw van krijgen : want het zal niets opleveren"), of εἰ λάθος ἔσται μου τῷ δρασιμῷ "zal mijn vlucht onopgemerkt blijven ?". De meester van een weggelopen slaaf kon de vraag stellen : εἰ εὕρησω τὸν φυγόντα "zal ik de gevluchte (slaaf) terugvinden ?". Het kwam dikwijls voor dat slaven er vandoor gingen. Dit vernemen wij ook uit andere bronnen, waaronder vele papyrusbriefjes, zoals SB 6.9532, 1-14 :

Ἑρμοῦ Ἑρωτι τῷ ἀδελφῷ χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν· δοῦλός μου Ἡρακλείδης μετὰ τὸν σὸν χαρισμὸν ἀφανῆς γέγονεν· ἐπεὶ δὲ πᾶσι τοῖς σοῖς συνήθης ἐστίν, προσυπονοῶ μὴ σὺν αὐτοῖς διήρκεν· εἰδὼς δὲ σου τὸ φιλότιμον καὶ τὸ ἀκριβὲς ἔκρινά σε διὰ γραπτοῦ παρακαλέσαι· ἐὰν μὲν ἐπισκεψάμενος εὕρισθῃς τοῦτον διαδήσας χερσὶ καὶ ποσὶ ἀνάπεμψον ἡμῖν· ἐὰν δὲ ἀφανῆς ᾖ συνπρόσεσταί τις παρ' ἐμοῦ μέχρι οὗ διὰ προγράμματος ἐκδεικταισθῆι ὡς καθήκει· ἐπίδος δὲ καὶ ἐτέροις φίλοις καὶ τοῖς οἰκείοις ...

Hermes groet zijn broer Eros en wenst hem gezondheid toe. Een slaaf van mij, Herakleides, is na jouw vertrek verdwenen, en omdat hij veel omgaat met al de vrouwen, vermoed ik dat hij, toen zij opbraken, met hen is meegegaan. Omdat ik weet hoe welwillend en nauwkeurig je bent besloot ik jou door middel van een briefje te hulp te roepen. Wanneer je naar hem omkijkt en hem vindt, stuur hem dan, aan handen en voeten gebonden, naar mij op; wanneer hij onvindbaar blijft, dan zal er iemand van mij komen totdat er over hem een aanplakbiljet is opgehangen, zoals dat gebruikelijk is. Geef het ook door aan andere vrienden en aan je huisgenoten.

Soms werden de slaven door hun meesters vrijgelaten (zo zijn er uit de Oudheid duizenden inscripties bewaard, o.a. uit Delphi, waarin vrijgelaten slaven staan geregistreerd) en ook was er de mogelijkheid voor een slaaf om geld te sparen en zichzelf vrij te kopen, vergelijk het antwoord ἐλευθερωθήσῃ δοῦς ἀργύριον μετὰ παραλήσεως "U zult, als U er met klem om vraagt, en tegen betaling van geld, worden vrijgelaten". Zelfs kwam het voor dat een deel van een slaaf werd verkocht of vrijgelaten, bijv. in de papyrus P. Oxy. 4. 716 (186 na Chr.), waarin de openbare verkoop, tegen opbod, wordt aangekondigd van tweederde van een slaaf (regel 12-18) :

ὑπάρχει τῇ μὲν Εὐδαιμονίδι ἕκτον μέρος, τῷ δὲ Διονυσίῳ καὶ Θάησει ἡμισυ μέρος, τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ δίμοιρον μέρος, πατρικοῦ αὐτῶν δούλου Σαραπίωνος ὡς ἐτῶν λ, οὗ τὸ λοιπὸν, ὄν τοῦ ὁμοπατρίου αὐτῶν ἀδελφοῦ Διογένους, ἠλευθέρωται ὑπ' αὐτοῦ.

"Eudaimonis bezit een zesde deel en Dionusios en Thaësis bezitten de helft, dat is in totaal tweederde deel, van een slaaf van hun vader, genaamd Sarapion, ongeveer 30 jaar oud, van wie het resterende derde deel, dat toebehoort aan Diogenes, hun halfbroer van vaderskant, door hem is vrijgelaten".

Veel vragen in de Sortes hebben te maken met rechtszaken. Het is heel begrijpelijk dat iemand die in een proces verwickeld was de uitkomst vast aan de weet probeerde te komen bij het orakel. Εἰ νικήσω τὸν ἀντίδικον "zal ik mijn tegenstander voor het gerecht overwinnen?" en εἰ σωθήσομαι κατηγορούμενος "zal ik gered (= vrijgesproken) worden van de beschuldiging?" zijn vragen die dikwijls gesteld zullen zijn. Dezelfde betekenis als de laatstgenoemde vraag heeft: εἰ συκαφαντούμενος σωθήσομαι. Het verschil tussen beide vragen is waarschijnlijk de slechte klank die het woord sycophant (oorspronkelijk "aanklager") in de loop van de tijd had gekregen. In de oude Atheense democratie had iedereen het recht om iemand die iets kwaads gedaan had aan te klagen, ook als de misdaad niet tegen hemzelf gericht was. Dit recht was bedoeld om de mensen tegen boeven te beschermen, maar ontaardde vrij snel in een hinderlijke manier van (dikwijls vals) aanklagen waartegen onder andere de gerechtsredenaar Lysias in het geweer is gekomen. Daardoor kreeg het woord συκαφαντέω de betekenis van "afpersen", "chanteren", naast zijn gewone betekenis, "aanklagen".

De straffen voor de veroordeelden waren, blijkens onze vragen en antwoorden, zeer te vrezen. Geldboetes waren waarschijnlijk het minst erg, maar zat men eenmaal in de gevangenis, dan wist niemand hoe lang dat zou duren. "Zal ik bevrijd worden van mijn gevangenschap?" εἰ συνεχόμενος ἀπολυθήσομαι vroeg de gevangene, en als hij er zelf geen geld of gelegenheid voor had konden zijn vrienden of familieleden deze vraag stellen: εἰ ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται. Uit papyrusbrieven vernemen we bijzonderheden over gevangenen in Grieks-Romeins Egypte. Zij werden dikwijls zonder duidelijke beschuldiging gearresteerd, de behandeling van de zaak door een rechter liet vaak lang op zich wachten. Intussen leden de gevangenen soms honger of werden een enkele keer zelfs door de bewakers mishandeld. Het maakte veel uit of een invloedrijk persoon een goed woordje voor iemand deed. Een opmerkelijk geval hebben we in *P. Mich.* 1.87 (derde eeuw voor Chr.): een zekere Kallippos, die om een ons niet bekende reden in de gevangenis zit, verzoekt de machtige Zeno moeite te doen voor zijn vrijlating, omdat hij niet voor zijn land en zijn schapjes kan zorgen en daardoor verlies lijdt; en hij besluit (r. 8-9):

Εἰ δέ σοι φαίνεται, καταλείψω τὴν γυναῖκα ἐν τῷ δεσμητηρίῳ περὶ ἐμοῦ, ἕως ἂν ἐπισκέψῃ περὶ ὧν μοι ἐνκαλοῦσι.

"En als het U goed toeschijnt, zal ik mijn vrouw in de gevangenis achterlaten in mijn plaats, tot U de dingen waarvan ze mij beschuldigen hebt onderzocht".

Een andere straf was het verbeurd verklaren van iemands bezittingen (vergelijk de vraag εἰ προγραφῆσεται τὰ ἐμά), wat ons doet denken aan de wrede proscripties na de Romeinse burgeroorlogen, waarbij niet alleen de goederen aan de staat vervielen maar ook de eigenaars ervan "vogelvrij" werden verklaard; bijvoorbeeld de proscripties van het driemanschap Antonius, Lepidus en Octavianus, waarbij onder andere Cicero omkwam (43 voor Chr.).

Zeer interessant is voor ons dat de vragen en antwoorden van de Sortes

een klein beetje inzicht geven in de gevoelens, de opvattingen van de gewone man in de Oudheid. Over het algemeen krijgen we de indruk dat men heel wat minder sentimenteel was over een aantal zaken dan wij tegenwoordig. Natuurlijk hielden de mensen van hun familie en vrienden, maakten zich bezorgd over iemand die op reis was, over het mogelijke afscheid van een vriendin (εἰ ἀπαλλαγῆσομαι τῆς φίλης "zal ik gescheiden worden van mijn vriendin?"), over een ziektegeval in de omgeving (εἰ ὁ ἀσθενῶν σωθήσεται "zal de zieke gered worden?"), maar, hoewel men zelf toch van het leven hield (εἰ ἔξω χρόνον ζωῆς "zal ik nog lang leven?"; εἰ ἔξω ἑσχάτην καλήν "zal ik een mooi levenseinde hebben?"), werd het niet als schandelijk beschouwd om aan het orakel te vragen of men van de ouders, of zelfs van zijn vrouw, spoedig een erfenis zou krijgen.

Ook in verband met het huwelijk zien we deze hardere mentaliteit. Natuurlijk had men zijn voorkeuren als het ging om iemand met wie men zou trouwen, wat blijkt uit de vraag εἰ λήψομαι ἢν θέλω γυναῖκα "zal ik de vrouw krijgen die ik wil?", maar over "liefde" wordt niet gesproken. De eerste vraag die een jongen of meisje van onze tijd aan een orakel stelde, zou zijn: houdt hij of zij echt van mij? Hiervan is in de Sortes geen sprake. Wel vinden wij toespelingen op huwelijken uit berekening: εἰ γαμήσω καὶ συμφέρει μοι "zal ik trouwen en is dat voor mij voordelig?". De bruidsschat, die de vader van het meisje aan de jongen moest geven, wat blijkbaar nog wel eens werd "vergeten", is onderwerp van de vraag: εἰ λήψομαι τὴν φερνήν "zal ik de bruidsschat krijgen?". Het idee van de eeuwige duur van het huwelijk was nog ver te zoeken, hoewel in de officiële huwelijkscontracten overspel verboden werd, zoals we in het oudste Griekse huwelijkscontract (*P. Eleph. 1*, 311 voor Chr., tussen Demetria en Herakleides) al kunnen lezen (r. 8-9):

μή ἐξέστω δὲ Ἡρακλείδῃ γυναῖκα ἄλλην ἐπεισάγεσθαι
ἐφ' ὕβρει Δημητριάς μηδὲ τεκνοποιεῖσθαι ἐξ ἄλλης
γυναικός ...

"het is Herakleides niet toegestaan om een andere vrouw erbij binnen te halen tot belediging van Demetria noch om kinderen te verwekken bij een andere vrouw ..."

Toch zien we dat er aan het orakel vragen worden gesteld als: εἰ παραμένει μοι ἡ γυνή "zal mijn vrouw bij me blijven?" of zelfs εἰ καταληφθήσομαι μοιχός ἄρτι "zal ik binnenkort betrapt worden op overspel?"

Het belangrijkste doel van het huwelijk was het voortbrengen van kinderen (zie de vragen εἰ τέξεται μοι ἡ γυνή "zal mijn vrouw een kind krijgen?" en εἰ ἐκτρώσει μοι ἡ γυνή "zal mijn vrouw een miskraam krijgen?"), want kinderen waren de "verzekering" voor de oude dag. Zij moesten de ouders kunnen verzorgen wanneer die te oud waren om te werken, aangezien pensioenen en AOW onbekend waren. Een voorbeeldje van een dergelijke situatie uit een papyrus (*P. Lond. 7*, 1976): de oude weduwe Aunchis beklagt zich over een zekere Demetrios, die, hoewel hij al met een ander getrouwd is, haar dochter heeft geschaakt, (r. 11-17):

αὕτη δὲ συνένεμε τὸ ἐργαστήριον καὶ ἐμέ ἔτρεφεν,
πρεσβυτέραν οὖσαν. Νῦν οὖν ζημίαν ποιῶ ταύτης
ἐξελθούσης, καὶ αὕτη δὲ τὰ δέοντα οὐκ ἔχω.

"maar zij hielp mij het cafeetje exploiteren en was mij tot steun, aangezien ik oud ben. Nu lijd ik dus verlies omdat zij weg is gegaan, en heb zelfs gebrek aan de eerste levensbehoeften".

Had men eenmaal een baby, dan werd soms de op het eerste gezicht vreemde vraag gesteld : εἰ τὸ γεννώμενον θρέψω "zal ik de baby opvoeden?". Hierbij moet men echter twee dingen bedenken : ten eerste dat de kans dat het kind stierf voor het de volwassen leeftijd had bereikt veel groter was dan nu, en ten tweede dat het wel voorkwam dat de ouders de opvoeding van het kind niet konden betalen en het daarom te vondeling legden. Hierop wijst waarschijnlijk het orakelantwoord : τὸ γεννώμενον μὴ τρέφε, συμβουλεύω σοῦ "voed het kind niet op, dat raad ik U". Hoe gemakkelijk men hierover dacht, blijkt onder andere uit een brief van een man die vanuit een andere plaats aan zijn zwangere vrouw schrijft (P. Oxy. 4. 744, r. 8-10; jaar 1 voor Chr.) :

ἐὰν τέκης, ἐὰν ἢ ἄρσενον, ἄρες, ἐὰν ἢ θήλεα, ἔκβαλε

"Wanneer je de baby krijgt : als het een jongetje is, laat hem dan opgroeien, maar als het een meisje is, leg het dan te vondeling (letterlijk : gooi het dan maar weg !)".

Gelukkig was er nog wel hoop voor het babytje : de vuilnishoop, waar de vondelingen doorgaans werden achtergelaten, was voor de rijkere mensen ook de plaats om gratis (toekomstige) slaafjes te halen. De vondelingen werden blijkbaar ook dikwijls als zoon aangenomen, anders was er geen behoefte geweest aan de volgende wettelijke bepaling (uit de Antonijnse periode, B.G.U. 5, 1210, par. 41) :

Ἐὰν Αἰγύπτιος ἐκ κοπρίας ἀνέλθῃ παῖδα καὶ τοῦτον υἱοποιήσῃται, μετὰ θάνατον τεταρτολογεῖται.

"Wanneer een Egyptenaar een kind van de vuilnishoop opneemt en hem als zoon adopteert, vervalt na zijn dood een kwart van zijn bezittingen aan de staat".

Het feit dat voor iedere situatie die uit de vragen en antwoorden naar voren komt een parallel te vinden is in andere bronnen, toont ons hoe betrouwbaar het beeld is dat de Sortes ons verschaffen, en dat het orakel niet gewoon een spelletje was dat geheel buiten de werkelijkheid stond. Een laatste vraag die zich nu aan ons opdringt is, wat voor plaats dit orakel innam in de wereld van toen, en hoeveel geloof er aan de antwoorden werd gehecht. Het antwoord hierop vinden we natuurlijk niet in ons orakel; daarvoor moeten we de geestelijke wereld van de tijd waarin het werd gebruikt, nader bekijken.

Zoals aan het begin van dit hoofdstukje al is gezegd, heeft Augustus met een verordening geprobeerd om voorspellingen tegen te gaan. Het is hem niet gelukt. Nee, zelfs was in zijn tijd het geloof in magie en astrologie pas aan het opkomen. Ontstaan in het Oosten, in de hellenistische periode, heeft het zich langzamerhand verspreid over de staten langs de Middellandse Zeekust en heeft het tenslotte zelfs vat gekregen op de zakelijke Romeinen. Ook de Christenen hadden hun wonderen (verricht door de relikwieën van martelaars en heiligen) en beschermende amuletten met toverspreuken. Op de een of andere manier moeten deze mysterieuze zaken hebben voldaan aan een behoefte in de toenmalige wereld, anders had het geloof erin zich niet zo wijd en zijd verspreid over het Romeinse Rijk.

Zo zien we bijvoorbeeld dat het trekken van persoonlijke geboortehoroscopen (vóór de keizertijd zo goed als onbekend) in de eerste eeuwen van onze jaartelling zo dikwijls werd gedaan, dat we, behalve de grote hoeveelheid literatuur erover uit diezelfde periode, ook in de papyri honderden horos-

copen hebben gevonden. En net zoals men tegen betaling een orakel kon krijgen op de markt, zo was het ook mogelijk om amuletten (tegen ziekten, een bepaalde vijand, boze geesten), toverspreuken of magische recepten te kopen. Hiervan hebben we zeer veel voorbeelden op papyrus, waaruit slechts een paar regels : (*Papyri Graecae Magicae* 2. 13), r. 235-237, 3de/4de eeuw na Chr.)

Λαβὼν ζῶν ἱέρακος τὸ ἥμισυ αὐτοῦ χρύσασον, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ χρῖσον κίναβάρει. Τοῦτο φορῶν ἀθεώρητος ἔσῃ ἐπιλέγων τὸ ὄνομα.

"Neem een valkeëi en verguld daarvan de helft, maar smeer de andere helft in met slangebloed. Wanneer U dat bij zich draagt zult U onzichtbaar zijn zodra U de Naam zegt".

En uit dezelfde papyrus, regel 242-244 :

Ἐὰν δαιμονιζομένῳ εἴπῃς τὸ ὄνομα προσάγων τῇ ῥινὶ αὐτοῦ θεῖον καὶ ἀσφαλτον, εὐθέως λαλήσει, καὶ ἀπελεύσεται.

"Wanneer men tegen iemand die van een demon bezeten is, de Naam zegt en zwavel en pek onder zijn neus houdt, dan zal hij meteen weer gaan praten en zal de demon weggaan".

Men was ervan overtuigd dat er boze geesten bestonden, die invloed op het leven van de mensen konden uitoefenen. Ook zouden boosaardige mensen deze demonen op een ander af kunnen sturen. Iets dergelijks werd al vermoed toen Germanicus op duistere wijze om het leven kwam in het Oosten (19 na Chr.). Daarover schrijft *Tacitus* onder meer (*Annalen* 2. 69) :

et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac obliti aliaque malefica quis creditur animas numinibus infernis sacrari.

"En werkelijk vond men uit de vloer en uit de wanden opgediepte overblijfselen van mensencadavers, magische formules en vervloekingsplaketten en het woord "Germanicus", gekrast in loden plaatjes, mense-lijke as, half verbrand en besmeurd met geronnen bloed, en nog andere middelen der zwarte kunst, waaraan men de kracht toekent zielen aan de goden der onderwereld te kunnen wijden". (vertaling : J.W. Meyer, *Kronieken*, 1955, p. 104).

(Tacitus laat in het midden waardoor Germanicus nu uiteindelijk gestorven is. Hij uit ook het vermoeden dat hij werd vergiftigd. Hierover bestond vaker twijfel : vandaar de orakelvraag "Ben ik vergiftigd ?", waarop onder andere het antwoord bestond : οὐ πεφαρμάκισσαι, ἀλλὰ μεμάγευσαι "U bent niet vergiftigd, maar betoverd".)

Vooraf kinderen liepen gevaar aan demonen blootgesteld te worden; wij zien dan ook dikwijls in verder heel gewone brieven waarin kinderen ter sprake komen de uitdrukking : τὰ ἀβάσκαντα παιδία. Het woord ἀβάσκαντος betekent ongeveer : "mogen de demonen door het noemen van deze kinderen geen macht over hen krijgen", of : "mogen zij niet door het boze oog getroffen worden". Het bijgeloof ging in de latere keizertijd soms zelfs zover dat men in de datering naar keizersjaren, waarbij de getallen vrijwel nooit voluit werden geschreven, voor het 9de jaar het hele woord ἕνατος koos. De reden daarvoor : het getal 9 wordt weergegeven met de θ, en die wordt in verband gebracht met θάνατος "dood". (Hij wordt dan ook wel theta nigrum,

zwarte theta, genoemd). Door dit getal zo te schrijven zou men de dood over de erna genoemde keizer kunnen uitroepen !

In deze wereld vol duistere machten en invloeden dacht men ook dat het mogelijk was om in de toekomst te kijken. Niet alleen met behulp van de semi-wetenschappelijke horoscopen waaraan ook door de meer ontwikkelde mensen geloof werd gehecht, maar ook met orakels, waarbij door het lot (= de godheid) werd bepaald welk antwoord men kreeg. Zelfs kon een godheid zich in iemands droom vertonen en de slapende de toekomst voorspellen. Er zijn hele boeken met verzamelingen van uitgekomen dromen bewaard, bijvoorbeeld van de bekende droomuitlegger Artemidorus uit de tweede eeuw na Chr. Ook aan "onze" Astrampsychus wordt zo'n 'Ονειροκριτικόν toegeschreven.

Zijn hoogtepunt heeft al dit bijgeloof gehad in de 3de/4de eeuw na Chr., de periode waarin ook de Sortes Astrampsychi zijn ontstaan. En hoe nuchter en zakelijk de mensen ook op grond van dit boek op ons over komen, aan de andere kant hebben zij stellig in de waarheid van dit orakel geloofd. Het verschil immers tussen wat men in de officiële tempels hoorde en de voorspellingen en betoveringen die men op de markt kon kopen was erg klein, temeer daar er ook priesters waren die hun positie uitbuiten door tegen betaling hun god een wonder te laten doen. Allicht hebben ontwikkelde mensen uit de bovenlaag van de bevolking, schrijvers en filosofen, het bedrog van bepaalde praktijken doorzien. Maar de gewone man hechtte er geloof aan. En daaraan, en aan het feit dat de Christenen het in een hier en daar aangepaste vorm hebben overgenomen en gebruikt, hebben wij het te danken, dat het orakel van Astrampsychus (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de werken van Menander) via talrijke oude handschriften tot in onze tijd is overgeleverd.

5. INLEIDING VAN ASTRAMPSYCHUS MET VERTALING

ΠΕΡΙ ΠΡΟΡΗΞΕΩΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ

Ἄστράμψυχος Αἰγύπτιος βασιλεῖ Πτολεμαίῳ χαίρειν.

Ὅτι μηδὲν ἄφριλέ σε τῶν καλῶν λανθάνειν καὶ τῶν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον χρησίμων, ἐπιστάμενος δὲ περιέργως ἔχοντά σε καὶ ἐπιθυμητικῶς περὶ τὰ τοιαῦτα, ἔξέπεμψα βίβλον ἐκ τῶν ἀδύτων ἀπανθυσάμενος. Ἔστι δὲ ἡ βίβλος εὖρημα Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου σικεπτικῆ προγνώσεως δι' ἀριθμῶν, ἣν διερχόμενος εὐρήσεις οὕτως ἔχουσιν.

Πρόκεινται αἱ σκέψεις τῶν καθ' ἕκαστα ζητημάτων, δι' ἃς ὁ προσίων ἐρωτᾷ, καὶ ταύταις παρόκεινται ἀριθμοὶ ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ιβ' καὶ προΐοντες κατὰ τὴν τάξιν τοῦ φυσικοῦ ἀριθμοῦ. Λαμβάνων οὖν τὸν παρακειμένον τῇ προκειμένῃ ζητήσει τοῦτ' ἔστι τῇ προβληθείσῃ παρὰ τοῦ ἐρωτῶντος καὶ κατέχων παρὰ σαυτῷ, λέγε τὸν ἐρωτῶντα ἵνα λάξη καὶ εἴπῃ σοι ἀριθμὸν τινα ἀπὸ τοῦ α' μέχρι δεκάδος ὃν ἂν ἐθελήσῃ καὶ ὁ θεὸς δῶ αὐτῷ ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος. Καὶ λαμβάνων τοῦτον τὸν ἀριθμὸν συντίθει μετὰ τοῦ προτέρου ἀριθμοῦ τοῦ ζητήματος. Καὶ μεταβάς εὐρήσεις σελίδα περιέχουσιν ἀριθμοὺς διὰ μέλανος ἀρχομένους ἀπὸ τοῦ ιγ' καὶ ἐφεξῆς κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἀριθμῶν καὶ τούτοις ἄλλους παρακειμένους ἀριθμοὺς διὰ κινναβάρεως οὐ κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἀπὸ μονάδος ἀριθμῶν, ἀλλ' ἀναμίξ κειμένους κατὰ τὴν τῶν ζητημάτων ἀπόκρισιν. Τὸν γοῦν διὰ κινναβάρεως ἀριθμὸν τὸν παρακειμένον τῷ μέλανι ὃς ἐστὶν ἐκ τῆς συνθέσεως τοῦ τε ἀριθμοῦ τοῦ ζητήματος καὶ τοῦ ὃν ἔδωκέ σοι ὡς κληρὸν ὁ ἐρωτῶν ζητήσας ἔμπροσθεν εὐρήσεις εἰς τὴν τῶν δεκάδων τάξιν καὶ ταύτην τὴν δεκάδα σιοπῶν ὄρα τοὺς ἐν ἀρχῇ τῶν στίχων παρακειμένους ἀριθμοὺς καὶ τὴν παρακειμένην ἀπόκρισιν τῷ ἀριθμῷ, ὃν ἔδωκέ σοι ὁ ἐρωτῶν ὡς κληρὸν. Ταύτην ἀποφαίνου.

Ταύτῃ τῇ διαγνώσει χράμενος καὶ ὁ πρὸ σοῦ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Μακεδόνων τῆς οἰκουμένης ἐκράτησε, καὶ σὺ δ' ὁμοίως χράμενος ἀδιάλειπτον ἔξεις τὸ κλέος ἐν ἅπασιν ἀνθρώποις. Ἔρρωσο.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἄστράμψυχος, οἱ δὲ τῆς εἰς τὸν ἕνα θεὸν ἀμιλιῶς ἀντεχόμενοι λατρείας προσέθηκον καὶ εὐχὴν εἰς θεὸν ἄφειλομένην λέγεσθαι παρ' ἀμφοτέρων, τοῦ τε δηλονότι ἐρωτῶντος καὶ τοῦ τὴν ἀπόκρισιν διδόντος, ὑπὲρ τοῦ εὐμένεος αὐτοῖς ἔσεσθαι τὸ θεῖον καὶ τὸ ἐσόμενον ἀποκαλύψαι κατὰ τὴν ζήτησιν. Καὶ ἔστιν ἡ εὐχὴ αὕτη.

Ἐπανόρατορ κύριε θεὲ οὐράνιε, φῶς ἀένναον καὶ δύναμις ἀόρατε, ὁ μήτε λόγῳ νοούμενος μήτε διανοίᾳ χωρούμενος, ὁ κτίζων καὶ συνέχων καὶ τρέφων τὰ σύμπαντα διὰ τῶν ἀγίων σου ἀγγέλων Μιχαὴλ Γαβριὴλ Ῥαφαὴλ καὶ τῶν λοιπῶν ἀπάντων, αὐτός, κύριε, συνέλαθε καὶ συνέργησον

ALLERHANDE VRAGEN OM DE TOEKOMST TE VOORSPELLEN

Astrampsychus de Egyptenaar aan koning Ptolemaeus, gegroet.

Omdat niets u onbekend mag blijven van wat voor een mensenleven goed en nuttig is en omdat ik weet dat u daarin bijzonder geïnteresseerd en benieuwd bent, stuur ik u een boek, een bloemlezing uit de geheime geschriften. Dit boek is een uitvinding van de filosoof Pythagoras en onderzoekt de toekomst door middel van getallen. Wanneer u het doorleest zult u vinden dat het als volgt in elkaar zit.

Vooraf gaat een overzicht van vragen over elk onderwerp en op grond daarvan kan degene die u benadert, zijn vragen stellen. Ernaast staan getallen beginnend met 12 en opklimmend in de volgorde van de natuurlijke getallen. Neem nu het getal dat staat naast de vraag in kwestie d.w.z. de vraag die door de vrager werd gesteld, en onthoud dat getal. Zeg de vrager dan dat hij een lot moet trekken en u een willekeurig getal moet zeggen tussen 1 en 10, dat de godheid hem in de mond legt. Neem dan dat getal en voeg het bij het eerste getal, dat van de vraag. Ga dan verder en u zult een lijst aantreffen met getallen in het zwart, te beginnen met 13 en zo verder in de normale orde der getallen, met daarnaast andere getallen in het rood, niet volgens de orde van de getallen één na één, maar door elkaar om te passen als antwoord op de vragen. Wanneer u aldus in aanwezigheid van de klant het rode cijfer hebt opgezocht dat naast het zwarte cijfer staat, dat u verkregen hebt door het getal van de vraag op te tellen bij het getal dat de klant u als lot gegeven heeft, dan zult u dit getal terugvinden in de lijst van de dekaden. Kijk dan bij de dekade met dat nummer naar de getallen bij het begin van de regels en naar het antwoord dat voorkomt naast het getal dat de klant u als lot gegeven heeft. Lees dat antwoord voor.

Dank zij deze methode heeft uw voorganger koning Alexander van Macedonië de wereld veroverd, en ook U zult, wanneer u hier op dezelfde manier gebruik van maakt, een onvergankelijke roem verwerven bij alle mensen.

Gegroet.

Tot zover Astrampsychus. Maar zij die zonder wankelen de ene God dienen, hebben er nog een gebed aan toegevoegd, dat beiden, degene die de vraag stelt én degene die het antwoord geeft, moeten richten tot God, opdat de hemel hun gunstig gezind zou zijn en hun overeenkomstig hun vraag de toekomst zou onthullen. Ziehier dat gebed :

"Almachtige heer, hemelse God, eeuwig licht en onzichtbare macht, die door de rede niet kan worden begrepen en door ons verstand niet worden bevat, die alles schept en in stand houdt en in leven houdt door Uw heilige engelen Michaël, Gabriël, Raphaël en alle anderen, Gijzelf, Heer, kom mij, Uw dienaar te hulp om op waarachtige wijze datgene wat ik vraag te openbaren en te bevestigen, want Gij zijt gezegend in de eeuwen der eeuwen. Amen".

έμοι τῷ δούλῳ σου εἰς τὴν ἀψευδή τοῦ ζητουμένου δήλωσίν τε καὶ
 βεβαιώσιν, ὅτι εὐλόγητος εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν."

Ταύτην εὐχου τὴν εὐχὴν πρὶν λάχης, ἅμα δὲ σὺν σοὶ ταύτην εὐχέσθω καὶ
 ὁ ἐρωτῶν. Ἐπιτήρει δὲ καὶ ἡμέραν καὶ ἄραν, ἐν ἧ συγκροτεῖται μάλιστα
 ὁ χρησμός. Ὁφείλεις οὖν ἐρωτᾶν ἐν ἡμέραις μὲν τῆς ἐβδομάδος τῇ τε
 τρίτῃ, ἣτις ἐστὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῇ πέμπτῃ, ἣτις ἐστὶ τῆς Ἀφροδίτης
 τῷ σαββάτῳ, ἣτις ἐστὶ τοῦ Κρόνου καὶ τῇ κυριακῇ, ἣτις ἐστὶ τοῦ
 Ἥλιου· ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς οὐδαμῶς. Καὶ ἐν ταῖς ἄραις δὲ τὴν μὲν
 κυριακὴν ἐν ἄρα τρίτῃ, τὸ δὲ σάββατον ἐν ἄρα ἕκτῃ, τὴν δὲ πέμπτην ἐν
 ἄρα πέμπτῃ, τὴν δὲ τρίτην ἐν ἄρα τρίτῃ· ἐν γὰρ ταῖς τοιαύταις ἡμέραις
 καὶ ἄραις βεβαιότεραι δίδονται αἱ ἀποκρίσεις. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ
 σκέψασθαι τὴν ἐρώτησιν σκέψασθαι εἰ ἔστιν ἄρα τοῦ ἐπιβαλέσθαι τῷ
 χρησμῷ, ὅπερ δωδέκατόν ἐστι κεφάλαιον. Σκοπεῖν δὲ δεῖ καὶ τὰς ἡμέρας
 τῆς σελήνης καθὼς ἐνταῦθα ἐκκινεῖται·

ἡμέρας	α	πρωΐας	ια	δειλῆς	κα	πρωΐας
	β	δειλῆς	ιβ	δειλῆς	κβ	πρωΐας
	γ	μὴ χρῶ	ιγ	πρωΐας	κγ	δειλῆς
	δ	δι' ὅλης τῆς ἡμέρας	ιδ	δειλῆς	κδ	μὴ χρῶ
	ε	μὴ χρῶ	ιε	πρωΐας	κε	δειλῆς
	ς	δι' ὅλης τῆς ἡμέρας	ισ	ἄρα τρίτῃ	κς	δειλῆς
	ζ	πρωΐας	ιζ	δειλῆς	κζ	μὴ χρῶ
	η	μὴ χρῶ	ιη	ἄρα τρίτῃ	κη	δειλῆς
	θ	δειλῆς	ιθ	μὴ χρῶ	κθ	δειλῆς
	ι	δειλῆς	κ	μὴ χρῶ	λ	δειλῆς

Dat gebed moet u bidden voor u het lot trekt en de vraagsteller moet het samen met u bidden. Let ook op dag en uur waarop het orakel het meeste kans op succes heeft. U moet de vragen stellen de volgende dagen van de week : de derde, dat is de dag van Hermes, de vijfde, dat is de dag van Aphrodite, de sabbat, dat is de dag van Chronos, de zondag, dat is de dag van Helios. Op de overige dagen mag u het orakel absoluut niet raadplegen. En u moet het bovendien doen op de volgende uren : de zondag op het derde uur, de sabbat op het 6e uur, de vijfde dag op het vijfde uur en de derde dag op het derde uur. Want op deze dagen en uren worden de meest betrouwbare antwoorden gegeven. Bovendien moet u voor u met de raadpleging begint, kijken of het wel het goede moment is om het orakel te raadplegen. Dat kunt u doen met de vraag 12. Tenslotte moet u ook rekening houden met de dagen van de maan-maand, zoals hieronder aangegeven :

dag 1	's morgens	dag 11	's middags	dag 21	's morgens
2	's middags	12	's middags	22	's morgens
3	niet raadplegen	13	's morgens	23	's middags
4	heel de dag	14	's avonds	24	niet raadplegen
5	niet raadplegen	15	's morgens	25	's middags
6	heel de dag	16	het derde uur	26	's middags
7	's morgens	17	's middags	27	niet raadplegen
8	niet raadplegen	18	het derde uur	28	's middags
9	's middags	19	niet raadplegen	29	's middags
10	's middags	20	niet raadplegen	30	's middags

Opmerking

De dagen zijn door de astrologen in de Oudheid genoemd naar de planeten (die op hun beurt weer genoemd zijn naar de goden) en die namen zijn tot in onze tijd bewaard gebleven :

Zon - zondag; Maan - maandag; Mars (Ares) - mardi; Mercurius (Hermes) - mercredi; Jupiter (Zeus) - jeudi; Venus (Aphrodite) - vendredi; Saturnus (Kronos) - zaterdag.

De dag was in de Oudheid verdeeld in 12 uren, en duurde van zonsopgang tot zonsondergang, zodat in de winter de "daguren" korter duurden en in de zomer langer.

De normale tijdrekening was, sinds Caesar in 46 voor Chr. de Juliaanse kalender had ingevoerd, gebaseerd op het zonnejaar van 365 1/4 dag, met maanden van 30-31 dagen, net als bij ons. Alleen bij religieuze en mystieke zaken werd soms een tijdrekening naar de maanstanden gevolgd. Een "maanmaand" duurde van nieuwe maan tot nieuwe maan, dat is 29-30 dagen (een "maanjaar" duurde 354 dagen).

Als wij rekenen op welke dagen en uren het orakel geraadpleegd mocht worden, blijkt dat slechts gedurende 3 tot 9 uur per maand (afhankelijk van de dag waarop de eerste van de maand viel), het antwoord ... het meest betrouwbaar was ! En dan nog kon het tijdstip van raadplegen door middel van vraag 1 (die er wellicht alleen bij zat om de waarzegger nog meer geld in het laatje te brengen) ongunstig blijken te zijn !

6. ΑΡΧΗ ΤΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ

- ιβ εἰ ἔστιν ὥρα τοῦ ἐπιβαλέσθαι τῷ χρησμῷ
- ιγ εἰ ἀποδημήσω
- ιδ εἰ εὐτυχῆς εἶμι
- ιε εἰ γαμήσω καὶ συμκρέρει μοι
- ιϛ εἰ τέξεταί μου ἡ γυνή
- ιζ εἰ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος
- ιη εἰ τὸ γεννώμενον θρέψω
- ιθ εἰ ἀπαλλαγῆσομαι τῆς δουλείας
- κ εἰ ἔξω ἐσχάτην καλήν
- κα εἰ εὐρήσω τὸ ἀπολόμενον
- κβ εἰ ἔχω χρόνον ζωῆς
- κγ εἰ τεκνώσω
- κδ εἰ κληρονομήσω τοὺς γονέας
- κε εἰ λήψομαι τὴν φερνήν
- κϛ εἰ παραμενεῖ μοι τὰ ὑπάρχοντα
- κζ εἰ συκαφαντούμενος ἀύζομαι
- κη εἰ ὁ ἀσθενῶν σωθήσεται
- κθ εἰ λήψομαι ἦν θέλω γυναῖκα
- λ εἰ θεάσομαι θάνατον
- λα εἰ γαμῶ τὴν φίλην
- λβ εἰ πωληθήσομαι
- λγ εἰ λαμβάνω τὸ ἀργύριον
- λδ εἰ ζῆ ὁ ἀπόδημος
- λε εἰ προγραφήσεται τὰ ἐμά
- λϛ εἰ δυνήσομαι ἀγοράσαι ὃ ἐνθυμοῦμαι
- λζ εἰ γενήσομαι βιοπράγος
- λη εἰ ἀπαλλάττομαι τῆς γυναικός
- λθ εἰ πεφαρμάκνυμαι
- μ εἰ παραμενεῖ μοι ἡ γυνή
- μα εἰ ἀγοράσω χωρίον ἢ οἰκίαν
- μβ εἰ καταληφθήσομαι μοιχὸς ἄρτι
- μγ εἰ ἀπαλλαγῆσομαι τῆς φίλης
- μδ εἰ ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται
- με εἰ νικῶ ἦν ἔχω δίκην
- μϛ εἰ λήσεταιί μου ὁ δρασμός
- μζ εἰ πλέω ἀκινδύνως

6. LIJST VAN DE VRAGEN (1)

12. Is het de juiste tijd om het orakel te raadplegen?
13. Zal ik op reis gaan?
14. Ben ik gelukkig?
15. Zal ik trouwen en is dat goed voor mij?
16. Zal mijn vrouw een kind krijgen?
17. Zal de afwezige terugkeren?
18. Zal ik de baby grootbrengen?
19. Zal ik bevrijd worden van de slavernij?
20. Zal ik een mooi levenseinde hebben?
21. Zal ik vinden wat ik verloren heb?
22. Heb ik nog lang te leven?
23. Zal ik kinderen krijgen?
24. Zal ik van mijn ouders erven?
25. Zal ik de bruidsschat krijgen?
26. Zal ik mijn bezittingen houden?
27. Ontkom ik aan de beschuldiging?
28. Zal de zieke gezond worden?
29. Zal ik de vrouw krijgen die ik wil?
30. Zal ik iemand zien sterven?
31. Trouw ik met mijn vriendin?
32. Zal ik verkocht worden?
33. Krijg ik het geld?
34. Is de afwezige nog in leven?
35. Zullen mijn bezittingen verbeurd verklaard worden?
36. Zal ik kunnen kopen wat ik in gedachten heb?
37. Zal ik succesvol zijn?
38. Word ik gescheiden van mijn vrouw?
39. Ben ik vergiftigd?
40. Zal mijn vrouw bij mij blijven?
41. Zal ik een stuk land of een huis kopen?
42. Zal ik binnenkort op overspel betrappt worden?
43. Zal ik van mijn vriendin gescheiden worden?
44. Zal de gevangene bevrijd worden?
45. Win ik mijn proces?
46. Zal mijn vlucht onopgemerkt blijven ?
47. Ga ik zonder gevaar de zee op?

(1) Het woordje εἰ vatten wij op als de inleiding tot een indirecte vraag (in tegenstelling tot G.M. Browne, *The Papyri of the Sortes Astrampsychus*, blz. 24). De passus uit Plutarchus die we citeren op blz. 60 toont aan dat men in Delphi zijn vragen stelde op precies dezelfde manier. De vragen moeten dus letterlijk vertaald worden met : "Of het de juiste tijd is om...", enz.

7. GODENLIJST MET CONCORDANTIES

θεοὶ χρηματίζονται καὶ σημάντορες

ιγ	Δητώ	νς
ιδ	Σέραπις	νβ
ιε	Ίσχυς	μς
ισ	Ἄγαθος Δαίμων	κε
ιζ	Γῆ	λζ
ιη	Ἄστραπή	ιγ
ιθ	Ἄφελία	λβ
κ	Ἔρω	νδ
κα	Θέτις	ιθ
κβ	Ἐκάτη	μβ
κγ	Ἀθηνᾶ	λη
κδ	Ἀπόλλων	μη
κε	Ἀσκληπιός	νε
κς	Ἀφροδίτη	ν
κζ	Ἄμμων	μζ
κη	Ἄνουβις	νζ
κθ	Βῆλος	μα
λ	Βούβαστις	με
λα	Ἥρα	λθ
λβ	Διόσκουροι	κη
λγ	Ἡρακλῆς	κα
λδ	Ἥλιος	να
λε	Διόνυσος	λε
λς	Ἥφαιστος	κζ
λζ	Ἄμφιακός	μ
λη	Προσδοκία	νγ
λθ	Μοῦσαι	μγ
μ	Μίθρας	κς
μα	Οὐρανία	λς
μβ	Πανικία	λα
μγ	Εὐνοία	μδ
μδ	Νύμφαι	κθ
με	Μητῆρ θεῶν	μθ
μς	Ἄοσιρις	ις
μζ	Ποσειδῶν	ιδ
μη	Παρθένος	λδ
μθ	Ζεὺς	ιη
ν	ἌΙσις	κγ
να	ἌΑρης	ιε
νβ	ἌΕρμῆς	λ
νγ	ἌΑρτεμις	λγ
νδ	Δημήτηρ	κβ
νε	Νίκη	κ
νς	Περσεφόνη	ιζ
νζ	Τύχη	κδ

8. LIJST VAN ANTWOORDEN

ΑΡΧΗ ΤΩΝ ΔΕΚΑΔΩΝ

δεκάς ιγ

- α οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος
- β τέξεται καλὸν καὶ καλῶς
- γ γαμήσεις ἦν οἶδας, εἰ θέλεις, ταχέως
- δ εὐτυχήσεις ἐξ ἄλλοτριῶν κληρονομήσας
- ε ἀποδημήσεις ἐξαπίνης καὶ πολὺ ἄρεληθήση
- ς ἐπερώτησον ἄρα ζ' καὶ ἀιούση τὴν ἀλήθειαν
- ζ οὐ τεκνώσεις ἄρτι. περίμεινον
- η οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας. ἐτέρω δέδοται
- θ λήψη τὴν φερνὴν καὶ σκορπίσεις αὐτήν
- ι παραμενεῖ σοι ὀλίγα τῶν ὑπαρχόντων

δεκάς ιδ

- α ἀλάθηςτος ἔσται σου ὁ δρασιμός
- β λέγε τὴν δίκην ἄρτι· νικᾷς γάρ
- γ ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται
- δ οὐκ ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης σου
- ε οὐ καταληφθήση μοιχός. μὴ ἀγωνία
- ς ἀγοράσεις χωρίον ἢ οἰκίαν
- ζ οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή. μοιχεύεται γάρ
- η πεφαρμάκευσαι. σεαυτῷ βοήθει
- θ οὐκ ἀπαλλάττη τῆς γυναικός ποτε
- ι γενήση βιοπράγος καὶ δοξασθήση

δεκάς ιε

- α τέξεται καὶ τὸ γεννώμενον ἄχρηστον ἔσται
- β ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος ὑγιαίνων
- γ γραφήσεται τὸ γεννηθέν
- δ οὐ πλεῖς νῦν· οὐ γὰρ ἔτοιμος εἶ
- ε οὐ λήσεται σου ὁ δρασιμός
- ς ἐὰν εἴπης τὴν δίκην ἄρτι, νικᾷς
- ζ ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται χρόνῳ
- η ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης καὶ βλαβήση
- θ καταληφθήση μοιχός ἄρτι. πρόσχε
- ι οὐκ ἀγοράσεις χωρίον ἢ οἰκίαν

δεκάς ις

- α εἰπέ τὴν δίκην
- β ἀπολυθήσεται ὁ συνεχόμενος μετὰ κόπου
- γ ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης σου
- δ καταληφθήση μοιχός καὶ οὐ βλαβήση

ε αγοράσεις τὸ κτήμα ὃ ἐνθυμῆ
ς οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή. ἄλλην γαμήσεις
ζ οὐ πεφαρμάκεισαι, ἀλλὰ μεμάγευσαι
η οὐκ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς ἄρτι. καρτέρει
θ γενήση βιοπράγος ἑξαπίνης
ι ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ, ἐὰν θέλης

δεκάς ιζ

α ἔχεις χρόνον ζωῆς καὶ πάνυ καλόν
β τεκνώσεις καὶ χαιρήσεις ἐπ' αὐτοῖς μεγάλως
γ κληρονομήσεις τοὺς γονέας μόνος
δ οὐ λήψη τὴν φερνήν
ε παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα πάντα
ς οὐ ἀΐζη τῆς συκοφαντίας. μερίμνα
ζ σωθήσεται τῆς ἀσθενείας ταχέως
η οὐ λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα
θ ἐὰν πλεῖς ἄρτι, κινδυνεύεις
ι λήσεταιί σου ὃ δρασμός πρὸς ὀλίγον

δεκάς ιη

α ἔχεις χρόνον ζωῆς καὶ πάνυ καλόν
β πλεῖς, ἀλλ' ἐγνόπη τῷ πράγματι
γ λήσεταιί σου ὃ δρασμός νῦν
δ μὴ λέγε τὴν δίικην ἄρτι· ἦττᾶ
ε οὐκ ἀπολυθήσεται ὃ συνεχόμενος
ς οὐκ ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης διὰ πολλοῦ
ζ μοιχὲς εἶ, ἀλλ' ἡ γυνή σου ἄλλον φιλεῖ
η οὐκ ἀγοράσεις ἄρτι χωρίον ἢ οἰκίαν
θ οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή
ι πεφαρμάκεισαι. σεαυτῷ βοήθει

δεκάς ιθ

α οὐχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν
β οὐκ ἐλευθερωθήση ἄρτι. μὴ προσδόκα
γ σωθήσεται τὸ γεννηθὲν μετὰ κόπου
δ οὐκ ἐλεύσεται ἄρτι ὃ ἀποδημῶν. μὴ προσδόκα
ε τέξεται μετὰ κινδύνου πολλοῦ
ς γαμήσεις μὲν, λύσεις δὲ τὸν γάμον
ζ εὐτυχήσεις ἐξ ἰδίων κόπων
η ἀποδημήσεις ἑξαπίνης καὶ κερδανεῖς
θ ἐρώτα μετὰ πίστεως καὶ ἀκούση τὴν ἀλήθειαν
ι ὃ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται

δεκάς ι

α οὐκ ἔστιν ὦρα. ἔασον ἄρτι
β ἀποδημήσεις καὶ μεταμεληθήση
γ εὐτυχήσεις ἐξ ἰδίων κόπων

δ γῆμαι ἔξεις ἐπὶ καλῶ, ἐὰν σπεύσης
ε τέξεται καὶ τὸ γεννώμενον σωθήσεται
ς οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος ἄρτι
ζ σωθήσεται τὸ γεννώμενον ἐπὶ καλῶ
η μὴ πλεῖ ἄρτι· ναυαγεῖς γάρ
θ λήσεται σου ὁ δρασμὸς πρὸς ὀλίγον
ι ἀγωνίζου, εἶπε τὴν δίκην· νικῆς γάρ

δεκάς $\overline{\kappa\alpha}$

α πωληθήσῃ, ἄρτι δὲ οὐ
β οὐ γαμεῖς τὴν φίλην· πεπόρνευκε γάρ
γ οὐχ ἔξεις θάνατον ἰδεῖν
δ λήψῃ κόπῃ ἦν θέλεις γυναῖκα
ε ὁ ἀσθενῶν μακρονοσήσας ὑγιανεῖ
ς ἀψῆ τῆς συκοραντίας, ἐὰν προσέχῃς
ζ παραμενεῖ σοι ὀλίγα τῶν ὑπαρχόντων
η λήψῃ τὴν φερνὴν καὶ σκορπίσεις αὐτήν
θ οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας. ἑτέρω δέδοται
ι οὐ τεκνώσεις ἄρτι· περίμεινον

δεκάς $\overline{\kappa\beta}$

α οὐκ ἐλευθερωθήσῃ. σιώπα
β ἔξεις ἐσχάτην καλήν
γ οὐχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον νῦν
δ μετὰ χρόνου εὐτυχήσεις καὶ γηράσεις
ε τεκνώσεις, λυπηθήσῃ δὲ ἐπ' αὐτοῖς
ς κληρονομήσεις τοὺς γονέας οὐκ εἰς μακράν
ζ πλεῖς μετὰ τὸ ἐγκοπήναι καὶ καλῶς
η οὐ λήσεται σου ὁ δρασμὸς
θ σπούδασον εἰπεῖν τὴν δίκην ἄρτι
ι κινδυνεύει ὁ συνεχόμενος καὶ τελευτήσει

δεκάς $\overline{\kappa\gamma}$

α οὐ λήψῃ τὴν φερνὴν ἄρτι
β κληρονομήσεις τοὺς γονέας οὐκ εἰς μακράν
γ πλεῖς καὶ χειμάζῃ ἔξαπίνης
δ λήσεται σου ὁ δρασμὸς πρὸς καιρόν
ε μὴ λέγε τὴν δίκην ἄρτι· ἦττᾱ γάρ
ς ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται
ζ ἀπαλλαγῆσῃ τῆς φίλης σου ἐπὶ ζημίᾳ
η οὐ καταληφθήσῃ ἐπὶ μοιχείᾳ. μὴ φοβοῦ
θ ἀγοράσεις χωρίον μετὰ καμάτου
ι οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή

δεκάς $\overline{\kappa\delta}$

α ἀποδημήσεις ἔξαπίνης ἐπὶ καλῶ

β εὐτυχήσεις ἐφ' ἑκάστω
γ οὐ γαμήσεις ἄρτι. περίμεινον· συμφέρει γάρ
δ τέξεται ταχυθάνατον θήλυ
ε ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος ὑγιαίνων
ς τὸ γεννώμενον μὴ τρέφε, συμβουλεύω σοι
ζ οὐκ ἐλευθερωθήση ἄρτι, ἀλλὰ μετὰ χρόνου
η ἔξεις ἐσχάτην καλήν, ὀλίγην δέ
θ οὐχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον ἄρτι
ι πλεῖς μετὰ τὸ ἐγχοπήναι καλῶς

δεκάς κ̄ε

α γαμήσεις τὴν ἐκ συνηθείας καθ' ἡμέραν
β εὐτυχήσεις ἐπ' ἐσχάτων πολυγηράσας
γ οὐκ ἀποδημήσεις μακρὰν
δ μὴ ἐρώτα. ἐναντία ἐστὶν ἡ ἡμέρα
ε γαμεῖς τὴν φίλην καὶ βλάβη
ς πωληθήση καὶ οὐκ ἐλευθερωθήση
ζ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον ἄρτι
η οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος· οὐ γὰρ ζῆ
θ οὐ προγραφήσεται τὰ σά. μὴ φοβοῦ
ι ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ μεταμεληθήση

δεκάς κ̄ς

α πεφαρμάκεισαι. σεαυτῷ βοήθει
β οὐκ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς ἕως θανάτου
γ οὐ γενήση ποτὲ βιοπράγος
δ ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ πωλήσεις φυράσας
ε οὐ προγραφήσεται τὰ σά. μὴ φοβοῦ
ς ζῆ ὁ ἀπόδημος καὶ ἔρχεται ὑγιαίνων
ζ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον κατὰ μέρος
η πωληθήσῃ μὲν, ἄρτι δὲ οὐ
θ οὐ γαμεῖς τὴν φίλην. μὴ πλανώ
ι ἔξεις θάνατον ἰδεῖν ἐπιζήμιον

δεκάς κ̄ζ

α προγραφήσεται τὰ σά
β ζῆ ὁ ἀπόδημος καὶ ἔρχεται μετὰ χρόνου
γ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον μετὰ χρόνου
δ πωληθήση μὲν, ἄρτι δὲ οὐ
ε γαμεῖς τὴν φίλην, νῦν δὲ οὐ
ς οὐκ ὄψῃ ἄρτι θάνατον
ζ λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα ἐπὶ κοίτῃ σου
η ὁ ἀσθενῶν μετὰ κινδύνου σωθήσεται
θ σφίξη τῆς συκοφαντίας πολλῇ παρακλησει
ι οὐ παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα ἐπὶ πολὺ

δεκάς $\overline{\kappa\eta}$

- α γαμεῖς τὴν φίλην ἄρτι
- β οὐχ ἔξεις θάνατον ἰδεῖν νῦν· μὴ ἀγωνία
- γ οὐ λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα
- δ σωθήσεται τῆς ἀσθενείας ταχέως
- ε οὐ ἀψίχη τῆς συκοφαντίας. μερίμνα
- ς παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα πάντα
- ζ οὐ λήψη τὴν φερνήν
- η κληρονομήσεις τοὺς γονέας μόνος
- θ τεκνώσεις καὶ χαιρήσεις ἐπ' αὐτοῖς μεγάλως
- ι ἔχεις χρόνον ζωῆς καὶ πάνυ καλόν

δεκάς $\overline{\kappa\theta}$

- α ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης σου
- β καταληφθήση ἐπὶ μοιχείᾳ νῦν
- γ ἀγοράσεις ἀγρὸν ὃν θέλεις ἢ οἰκίαν
- δ οὐ παραμενεῖ σοι ἡ πρώτη γυνή
- ε πεφαρμάκεις αὐτῶς. σεαυτῷ βοήθει
- ς οὐκ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς καλῶς
- ζ οὐ γενήσῃ βιοπράγος τελείως
- η οὐκ ἀγοράσεις ἄρτι ὃ ἐνθυμῆ
- θ προγραφήσεται τὰ σὰ ἄρτι. φρόντιζε
- ι ζῆ ὁ ἀπόδημος καὶ ὑγιαίνει, χρονίσει δέ

δεκάς $\overline{\lambda}$

- α οὐκ ἀγοράσεις χωρίον ἢ οἰκίαν
- β καταληφθήση μοιχὸς ἄρτι. πρόσεχε
- γ ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης καὶ βλαβήσῃ
- δ ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται χρόνῳ
- ε πλεῖς μετὰ τὸ ἐγκοπήναι
- ς λήσεται σου ὁ δρασμὸς πρὸς ὀλίγον
- ζ εἶπέ τὴν δίκην· νικᾷς γάρ
- η κινδυνεύει ὁ συνεχόμενος καὶ τελευτήσῃ
- θ οὐκ ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης σου
- ι οὐ καταληφθήση μοιχὸς. μὴ ἀγωνία

δεκάς $\overline{\lambda\alpha}$

- α οὐκ ἀγοράσεις χωρίον ἢ οἰκίαν
- β οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή ἕως γήρας
- γ οὐ πεφαρμάκεις. μὴ ἀγωνία
- δ οὐκ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς
- ε οὐ γενήσῃ βιοπράγος
- ς οὐκ ἀγοράσεις ἄρτι. μὴ ἐνθυμοῦ
- ζ προγραφήσεται τὰ σά. πρόσεχε
- η οὐ ζῆ ὁ ἀπόδημος· ἐφαρμακεύθη γάρ
- θ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον κῶπῳ πολλῶ
- ι οὐ πωληθήση, ἀλλ' ἐλευθερωθήση

δεικὰς $\overline{\lambda\beta}$

- α σωθήσεται τὸ γεννώμενον ἐπὶ καλῶ
- β οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος ἄρτι
- γ τέξεται καὶ τὸ γεννώμενον σωθήσεται
- δ γῆμαι ἔξεις ἐπὶ καλῶ, ἐὰν σπεύσης
- ε εὐτυχῆσεις ἐξ ἰδίων κόπων
- ς ἀποδημίσεις καὶ μεταμεληθήση
- ζ οὐκ ἔστιν ὥρα ζ . ἔασον ἄρτι
- η ἐπερώτησον ὥρα ζ καὶ ἀκούση τὴν ἀλήθειαν
- θ ἀποδημίσεις ἐξαπίνης καὶ πολὺ ὠφελήθηση
- ι εὐτυχῆσεις ἐξ ἄλλοτρίων κληρονομήσας

δεικὰς $\overline{\lambda\gamma}$

- α οὐ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον ὅλως
- β ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος μετὰ φίλου καλοῦ
- γ οὐ προγραφήσεται ἄρτι τὰ σά. μὴ ἀγωνία
- δ ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ μεταπωλήσεις αὐτὸ
- ε γενήση βιοπράγος καὶ κτήση πολλὰ ἀγαθὰ
- ς πλεῖς μετὰ τὸ ἐγκιοπήναι καὶ συμφέρει σοι
- ζ λήσεται σου ὁ δρασμὸς ἐπὶ πολὺ
- η νικᾷς τὴν δίκην, ἐὰν κόμης, μέχρι τέλους
- θ ὁ συνεχόμενος νῦν ἀπολυθήσεται τῆς συνοχῆς
- ι ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης. συμφέρει σοι

δεικὰς $\overline{\lambda\delta}$

- α οὐ πλεῖς καλῶς
- β οὐ λήσεται σου ὁ δρασμὸς. ἄρτι ἐμπίπτεις
- γ εἶπέ τὴν δίκην ἄρτι· νικᾷς γάρ
- δ οὐκ ἀπολυθήσεται ὁ συνεχόμενος ἄρτι
- ε ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης
- ς οὐ καταληφθήση μοιχὸς τέως
- ζ ἀγοράσεις τὸ κτήμα καὶ οὐ παραμενεῖ σοι
- η παραμενεῖ σοι ἡ γυνή, ἐὰν θέλῃς
- θ οὐ πεφαρμάκυσαι. τί ἀκαιρεῖς;
- ι οὐκ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς. μὴ μερίμνα

δεικὰς $\overline{\lambda\epsilon}$

- α οὐ σωθήσεται ὁ ἀπόδημος
- β περὶ τοῦ ἀργυρίου ἀπόστειλε ταχέως
- γ πωληθήση καὶ μεταμεληθήση· οὐδὲν ὠφελεῖ
- δ γαμεῖς τὴν φίλην
- ε ἔξεις θάνατον ἰδεῖν καὶ χαρῆναι ἄρτι
- ς λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα ἐπὶ καιῶ
- ζ ὁ ἀσθενῶν σωθήσεται καμιάτῳ πολλῶ
- η ἀψὶς τῆς συκοφαντίας ταχύ
- θ οὐ παραμενεῖ σοι πάντα τὰ ὑπάρχοντα
- ι λήψη τὴν φερνήν μετὰ μάχης

δεκάς λς

- α ού παραμενεῖ σοι ἡ γυνή
- β πεφαρμάκειουσαι. σεαυτῶ βοήθει
- γ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς καὶ μεταμεληθήση
- δ ού γενήση βιοπράγος τὸ σύνολον
- ε ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ μεταμεληθήση
- ς ού προγραφῆσεται τὰ σά. μὴ φοβοῦ
- ζ ούκ ἐλεύσεται ὃ ἀπόδημος· ού γὰρ ζῆ
- η λαμβάνεις τὸ ἀργύριον ἄρτι
- θ πωληθήση καὶ ούκ ἐλευθερωθήση
- ι γαμεῖς τὴν φίλην καὶ βλάβπη

δεκάς λζ

- α τέξεται μετὰ κινδύνου
- β γαμήσεις καὶ μεταμεληθήση· οὐδὲν ἀφελεῖ
- γ εὐτυχῆσεις ἐκ πολλῶν σου καμάτων
- δ μὴ ἀποδημήσης· οὐ γὰρ συμφέρει σοι
- ε εἰ πιστῶς ἐρωτᾶς, ἐρώτησον
- ς σήμερον καρτέρησον καὶ αὔριον ἐρώτησον
- ζ ούκ ἀποδημήσεις νῦν. περίμεινον
- η ὀψίτυχος εἶ. μὴ ἀγωνία
- θ γαμήσεις τὴν ἐκ συνηθείας καθ' ἡμέραν
- ι τέξεται, ἀλλ' ἀχρηστον ἔσται τὸ γεννώμενον

δεκάς λη

- α ούκ ἔχεις χρόνον ζωῆς
- β ούχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον ἄρτι
- γ ἔξεις ἐσχάτην καλήν, ὀλίγην δέ
- δ ούκ ἐλευθερωθήση ἄρτι, ἀλλὰ μετὰ χρόνου
- ε τὸ γεννώμενον μὴ τρέφε, συμβουλεύω σοι
- ς ἐλεύσεται ὃ ἀπόδημος ὑγιαίνων
- ζ τέξεται ταχυθάνατον θῆλυ
- η ού γαμήσεις ἄρτι. περίμεινον· συμφέρει γάρ
- θ εὐτυχῆσεις ἐφ' ἐκάστῳ
- ι ἀποδημήσεις ἐξαπίνης ἐπὶ καλῶ

δεκάς λθ

- α ὄψη θάνατον ὄν ού θέλεις
- β λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα καὶ ἔση κύριος
- γ σωθήσεται τῆς ἀσθενείας ταχέως, εἰ προσέχεις
- δ ού σφῆξη τῆς συκοφαντίας πολλὰ ἰσχύσας
- ε ού παραμενεῖ σοι πάντα τὰ ὑπάρχοντα
- ς λήψη τὴν φερνὴν βραδέως
- ζ κληρονομήσεις τοὺς γονέας σου, ού μόνος δέ
- η τεκνώσεις καὶ θρέψεις καὶ θάψεις
- θ μεσοχρόνιος εἶ. μὴ λυποῦ, ἀλλ' εὐχου

ι ούχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενόν ποτε

δεκάς μ̄

- α ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ
- β οὐ προγραφήσεται τὰ σά. μὴ φρόντιζε
- γ ζῆ ὃ ἀπόδημος καὶ ἔρχεται
- δ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον κατὰ μέρος
- ε οὐ πωληθήσῃ. οὐ συμφέρει σοι. περίμεινον
- ς γαμεῖς τὴν φίλην καὶ οὐ παραμενεῖ σοι
- ζ ὄψη θάνατον οἰκείου ταχέως. ἀλλὰ μακροθύμει
- η λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα καὶ μεταμεληθήσῃ
- θ ὃ ἀσθενῶν κινδυνεύσει
- ι ἀψὲς τῆς συκοφαντίας διὰ φίλου

δεκάς μᾱ

- α σωθήσεται ἀπὸ τῆς ἀσθενείας ἄρτι
- β οὐ ἀψὲς τῆς συκοφαντίας. περίτρεχε
- γ παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα πάντα
- δ οὐ λήψη τὴν φερνὴν ἄρτι
- ε κληρονομήσεις τοὺς γονέας οὐκ εἰς μακράν
- ς τεικνύσεις, λυπηθήσῃ δὲ ἐπ' αὐτοῖς
- ζ μετὰ χρόνου εὐτυχήσεις καὶ γηράσεις
- η οὐχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον νῦν
- θ ἔξεις ἐσχάτην καλήν
- ι οὐκ ἐλευθερωθήσῃ· σιώπα

δεκάς μβ̄

- α οὐχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον
- β οὐχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν. σεαυτῷ βοήθει
- γ ἐλευθερωθήσῃ, ἄρτι δὲ οὐ
- δ σωθήσεται τὸ γεννηθὲν μετὰ καμάτου
- ε οὐκ ἐλεύσεται ὃ ἀπόδημος· ἔγημε γάρ
- ς τέξεται, ἀλλ' ἄχρηστον ἔσται τὸ γεννώμενον
- ζ γαμήσεις τὴν ἐκ συνηθείας καθ' ἡμέραν
- η ὀψίτυχος εἶ. μὴ ἀγωνία
- θ οὐκ ἀποδημήσεις νῦν. περίμεινον
- ι σήμερον καρτέρησον καὶ αὔριον ἐρώτησον

δεκάς μγ̄

- α ἀπαλλάττη τῆς γυναικός
- β οὐ γενήσῃ τελείως βιοπράγος
- γ ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ χαρήσῃ
- δ προγραφήσεται τὰ σά. ἀλλὰ κτῆσαι
- ε ζῆ ὃ ἀπόδημος καὶ ἔρχεται. μὴ ἀγωνία
- ς λαμβάνεις τὸ ἀργύριον βραδέως
- ζ ὅπου ἂν πραιθῆς, μεταμεληθήσῃ

η ἔδ' ἄν γαμῆς τὴν φίλην, βλάπτει
θ θεάση δύο θανάτους ἀμερδεῖς
ι μὴ λάβης ἦν θέλεις γυναῖνα· συμφέρει γάρ σοι

δεκάς μδ

α οὐ καταληφθήσῃ ἐπὶ μοιχείᾳ
β οὐκ ἀγοράσεις χωρίον ἢ οἰκίαν
γ οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή· μοιχεύεται γάρ
δ οὐ πεφαρμάκεισαι, ἀλλὰ μεμάγευσαι
ε ἀπαλλάττῃ τῆς γυναικὸς γελῶμενος
ς γενήσῃ βιοπράγος καὶ κτήσῃ πολλὰ ἀγαθὰ
ζ ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ μεταπωλήσεις αὐτό
η οὐ προγραφῆσεται ἄρτι τὰ σά. μὴ ἀγωνία
θ ἐλεύσεται ὃ ἀπόδημος μετὰ φίλου καλοῦ
ι οὐ λαμβάνεις τὸ ἀργύριον ὄλω

δεκάς με

α λήψῃ ἦν θέλεις γυναῖνα
β ὃ ἀσθενῶν σωθήσεται καμάρῳ πολλῷ
γ οὐ ἀΐξῃ τῆς συκοφαντίας. περίτρεχε
δ οὐ παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα ἕως γήραος
ε οὐ λήψῃ τὴν φερνήν· οὐ γὰρ εὐρήσεις τι
ς οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας σου· ἐμισήθης γάρ
ζ οὐ τεκνώσεις ἄρτι. μὴ προσδόκα
η ἔχεις χρόνον ζωῆς καὶ πλοῦτον, εἴτα ἐπαιτεῖς
θ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον νῦν. φρόντισον
ι οὐχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν· ἐπαιτήσεις γάρ

δεκάς μες

α οὐκ εἶ εὐτυχής
β ἀποδημήσεις ἕξαπίνης καὶ μακρὰν
γ οὐκ ἔστιν ἡρα τοῦ ἐπιβαλέσθαι
δ οὐχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενόν ποτε
ε μεσοχρόνιος εἶ. μὴ λυποῦ, ἀλλ' εὖχου
ς τεκνώσεις καὶ θρέψεις καὶ θάψεις
ζ κληρονομήσεις τοὺς γονέας σου, οὐ μόνος δέ
η λήψῃ τὴν φερνήν βραδέως
θ οὐ παραμενεῖ σοι πάντα τὰ ὑπάρχοντα
ι οὐ ἀΐξῃ τῆς συκοφαντίας πολλὰ ἰσχύσας

δεκάς μζ

α οὐ παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα
β οὐ λήψῃ τὴν φερνήν, εἰ μὴ δικάσῃ
γ οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας· προτελευτήσεις γάρ
δ οὐ τεκνώσεις ἕξ αὐτῆς. μὴ προσδόκα
ε οὐκ ἔχεις χρόνον ζωῆς. διάθου

- Ϛ ούχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον
 ζ ούχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν, ἀλλὰ πονηράν
 η ἐλευθερωθήση μετὰ λεγάτου καλοῦ
 θ οὐ ζήσεται τὸ γεννώμενον, ἀλλὰ τελευτήσει
 ι οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος· ἀσχολεῖται γάρ

δεικὰς $\overline{\mu\eta}$

- α οὐ συμφέρει σοι ἄρτι τεκνῶσαι
 β οὐκ ἔχεις χρόνον ζωῆς πολὺν
 γ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον ταχέως καὶ χαιρήσεις
 δ ούχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν. ἐπαιτῆσαί σοι ἀπόκειται
 ε ἐλευθερωθήση δοὺς ἀργύριον μετὰ παρακλήσεως
 Ϛ σωθήσεται τὸ γεννηθὲν μετὰ καμάτου
 ζ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος χρονίως. χαῖρε
 η τέξεται μετὰ κινδύνου κόρη
 θ γαμήσεις καὶ λυπηθήση μεταμεληθεῖς
 ι εὐτυχήσεις ταχέως ἐπὶ τὸ κρεῖττον

δεικὰς $\overline{\mu\theta}$

- α ὁ συνεχόμενος ἀπολυθήσεται χρόνῳ
 β ἀπαλλαγῆση τῆς φίλης σου ἄρτι
 γ μοιχοῦ γένεσιν ἔξεις σαπρῶν
 δ ἀγοράσεις ὃ θέλεις χαρίον ἢ οἰκίαν
 ε οὐ παραμενεῖ σοι ἡ γυνή· μοιχευθήσεται γάρ
 Ϛ οὐ πεφαρμάκυσαι, μὴ φοβοῦ
 ζ ἀπαλλάττη τῆς γυναικὸς ἐπ' ὠφελείᾳ
 η γενήση βιοπράγος καὶ εὐχαριστήσεις
 θ ἀγοράσεις ὃ ἐνθυμῆ καὶ μεταμεληθήση
 ι οὐ προγραφήσεται τὰ σά. μὴ φοβοῦ

δεικὰς $\overline{\nu}$

- α οὐ λήψη τὴν φερνήν
 β οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας· προτελευτήσεις γάρ
 γ τεκνώσεις, ἄρτι δὲ οὐ. περίμεινον
 δ ἔχεις χρόνον ζωῆς καλόν
 ε ούχ εὐρήσεις νῦν τὸ ἀπολόμενον
 Ϛ ἔξεις ἐσχάτην καλήν. μόνον εὐχου
 ζ ἐλευθερωθήση βραδέως. ἀλλὰ μὴ λυποῦ
 η τραφήσεται τὸ γεννηθὲν
 θ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος ὑγιαίνων
 ι τέξεται καὶ τὸ γεννώμενον ἄχρηστον ἔσται

δεικὰς $\overline{\nu\alpha}$

- α οὐ λαμβάνεις ἄρτι τὸ ἀργύριον
 β πωληθήση καὶ καλῶς σοι ἔσται παρ' οἷς πραθήση
 γ οὐ δύνασαι γῆμαι τὴν φίλην

δ ούχ ἔξεις θάνατον ἰδεῖν νῦν
ε οὐ λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα
ς ὁ ἀσθενῶν μακρονοσήσας σωθήσεται
ζ σφῆξη τῆς συκοφαντίας διὰ φίλων
η παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα
θ λήψη τὴν φερνὴν κατὰ μέρος
ι οὐ κληρονομήσεις τοὺς γονέας· προτελευτήσεις γάρ

δεκάς $\overline{\nu\beta}$

α οὐκ ἀποδημήσεις νῦν
β ἐπερώτησον καὶ ἀκούσῃ τὴν ἀλήθειαν
γ ζῆ ὁ ἀπόδημος καὶ ὑγιαίνει, χρονίσει δέ
δ προγραφήσεται τὰ σά ἄρτι. φρόντιζε
ε οὐκ ἀγοράσεις ἄρτι ὁ ἐνθυμῆ
ς οὐ γενήσῃ βιοπράγος τελείως
ζ οὐκ ἀπαλλάτῃ τῆς γυναικὸς καλῶς
η πεφαρμάκυσσαι ἀληθῶς. σεαυτῷ βοήθει
θ οὐ παραμενεῖ σοι ἡ πρώτη γυνή
ι ἀγοράσεις ἀγρὸν ὃν θέλεις ἢ οἰκίαν

δεκάς $\overline{\nu\gamma}$

α γενήσῃ βιοπράγος
β οὐκ ἀγοράσεις ὁ ἐνθυμῆ· οὐ γὰρ συμφέρει
γ οὐ προγραφήσεται τὰ σά. μὴ μερίμνα
δ οὐ ζῆ ὁ ἀπόδημος. μὴ προσδέχου αὐτόν
ε λαμβάνεις τὸ ἀργύριον κατὰ μέρος
ς οὐ πωληθήσῃ ἄρτι· οὐ γὰρ συμφέρει σοι
ζ οὐ συμφέρει σοι γῆμαι τὴν φίλην
η ὄψῃ θάνατον ἐπικερδοῆ
θ λήψη ἦν θέλεις γυναῖκα καὶ πλουτήσεις
ι ὁ ἀσθενῶν μακρονοσήσας ὑγιαίνει

δεκάς $\overline{\nu\delta}$

α οὐκ ἐλευθερωθήσῃ ἄρτι
β θρέψεις τὸ γεννηθέν
γ οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος· ἐπόθησε γὰρ γυναῖκα
δ τέξεται μετὰ κινδύνου ἄρρεν
ε γαμήσεις καὶ λύσεις τὸν γάμον ζηλοτυπήσας
ς εὐτυχήσεις ἐπ' ἐσχάτων καὶ οἰκοδεσποτήσεις
ζ ἀποδημήσεις μακρὰν
η οὐκ ἔχεις ὥραν τοῦ ἐπερωτῆσαι
θ οὐκ εἶ εὐτυχής
ι ἀποδημήσεις ἑξαπίνης καὶ μακρὰν

δεκάς $\overline{\nu\epsilon}$

α κληρονομήσεις τοὺς γονέας

- β τεκνώσεις ἄρρεν καὶ θῆλυ καὶ χαιρήσεις
- γ ἔχεις χρόνον ζωῆς, πλὴν ἀλγεῖς τοὺς πόδας
- δ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον βραδέως
- ε ἔξεις ἐσχάτην καλήν
- ς οὐκ ἐλευθερωθήσῃ ἄρτι. μὴ προσδόνα
- ζ οὐ ζήσεται τὸ γεννώμενον. ἄρτι τελευτᾷ
- η οὐκ ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος· ἀσχολεῖται γάρ
- θ τέξεται καὶ κινδυνεύσει ἕως θάνατου
- ι βλαβήσῃ ἐπὶ τῷ πρώτῳ γάμφ. μακροθύμησον

δεκάς νδ

- α ἐπιβαλοῦ ἄρα γ̄, ἅπαξ δέ
- β εὐτυχήσεις ταχέως ἐπὶ τὸ κρεῖττον
- γ γαμήσεις καὶ λυπηθήσῃ μεταμεληθεῖς
- δ τέξεται μετὰ κινδύνου κόρη
- ε ἐλεύσεται ὁ ἀπόδημος χρονίως. χαῖρε
- ς σωθήσεται τὸ γεννηθὲν μετὰ καμάτου
- ζ ἐλευθερωθήσῃ δοὺς ἀργύριον μετὰ παρακλήσεως
- η οὐχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν. ἐπαιτῆσαί σοι ἀπόκειται
- θ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον ταχέως καὶ χαιρήσεις
- ι οὐκ ἔχεις χρόνον ζωῆς πολὺν

δεκάς νε

- α οὐ ἀΐξῃ τῆς συκαφαντίας
- β οὐ παραμενεῖ σοι τὰ ὑπάρχοντα
- γ οὐ λήψῃ τὴν φερνήν, ἐὰν μὴ δικαίω
- δ κληρονομήσεις τοὺς γονέας μόνος
- ε τεκνώσεις ταχέως καὶ λυπηθήσῃ ἐπ' αὐτοῖς
- ς οὐκ ἔχεις χρόνον ζωῆς
- ζ οὐχ εὐρήσεις τὸ ἀπολόμενον
- η οὐχ ἔξεις ἐσχάτην καλήν. σεαυτῷ βοήθει
- θ οὐκ ἐλευθερωθήσῃ νῦν, ἀλλὰ μετὰ χρόνου
- ι σωθήσεται τὸ γεννηθὲν καὶ ταχύ αὐξήσῃ

WOORDENLIJST (BIJ HOOFDSTUK 6 EN 8)

ἀγοράζω	kopen
ἀγρός, ὁ	akker
ἀγωνιάω	ongerust zijn
ἀγωνίζομαι	strijden, debatteren, terecht staan
ἀκαιρέω	onzin uitkramen
ἀκαιρῆς	geen winst brengend
ἀκινδύνως (adv.)	zonder gevaar
ἀλάθητος	niet te verbergen
ἀλγέω	pijn hebben
ἀλήθεια, ἡ	waarheid
ἀληθῆς (adv.) ἀληθῶς	waar, echt, werkelijk
ἀλλότριος	andermans
ἀπαλλάττω + gen.	scheiden van, bevrijden van
ἅπαξ (adv.)	éénmaal
ἀποδημέω	op reis gaan
ἀπόδημος	weg van huis, in het buitenland
ἀπόλλυμι	verliezen
τὸ ἀπολόμενον	het verloren voorwerp
ἀποκείμαι	weggelegd zijn
ἀπολύω	losmaken, bevrijden
ἀποστέλλω	wegsturen, een brief sturen
ἀργύριον, τὸ	geld
ἄρρην (gen. ἄρρενος)	mannelijk
τὸ ἄρρεν	mannelijke baby, jongetje
ἄρτι (adv.)	pas geleden, binnenkort, nu, voorlopig
ἀρχή, ἡ	lijst
ἀσθένεια, ἡ	ziekte
ἀσθενέω	ziek zijn
ὁ ἀσθενῶν	zieke
ἀσχολέομαι	bezig zijn, het druk hebben
αὐξάνω	groeien
αὔριον (adv.)	morgen
ἄχρηστος	onbruikbaar, nutteloos
βιοπράγος	succesvol
βλάπτω	benadelen, schaden
βοηθέω	helpen
βραδύς (adv. βραδέως)	langzaam, laat
γαμέω	trouwen (van de man)
γαμέομαι	trouwen (van de vrouw)
γάμος, ὁ	huwelijk
γελάω	(uit)lachen
γένεσις, ἡ	oorsprong, lot, fortuin
γεννάω	voortbrengen
τὸ γεννώμενον	kind, baby
τὸ γεννηθέν	kind, baby
γῆρας, τὸ (gen. γήρας)	ouderdom
γηράσκω	oud worden
γονεῖς, οἱ	ouders
δεκάς, τὸ (gen. δεκάδος)	tiental, hier : reeks van 10 antwoorden

διατίθεμαι	regelen, zijn testament maken
δικάζομαι	voor zichzelf recht zoeken, procederen
δίκη, ἡ	proces
λέγω τὴν δίκην	zijn zaak voor de rechter brengen
δοξάζω	verheerlijken
δουλεία, ἡ	slavernij
δρασμός, ὁ	weglopen, vlucht
εἰς	indien
εἶς	laten varen
ἐγκόπτω	hinderen, ophouden
εἰ	indien, of (inleiding indirecte vraag)
ἕκαστος	ieder
ἐφ' ἐκάστῳ	bij alles
ἐλευθερώω	bevrijden
ἐμός	mijn
τὰ ἐμά	mijn bezittingen
ἐπιπίπτω	vallen in; abs. : in de gevangenis belanden
ἐναντίος	ongunstig
ἐνθυμέομαι	in gedachten hebben
ἐξαπίνης (adv.)	plotseling
ἐπαιτέω	bédelen
ἐπερωτάω	een vraag stellen
ἐπιβάλλομαι	zich toeleggen op
--- τῷ χρησµῶ	het orakel raadplegen
ἐπιζήμιος	verlies brengend, schadelijk
ἐπικερδής	voordelig
ἔρχομαι	gaan, (terug)komen
ἐσχάτη, ἡ	einde
(adv.) ἐσχάτως	uiterst
ἐπ' ἐσχάτων	op het einde (van je leven)
ἔτοιμος	gereed, klaar
εὐρίσκω	vinden
εὐτυχέω	gelukkig, rijk zijn
εὐτυχής	gelukkig, rijk, succesvol
εὐχαριστέω	dankbaar zijn
εὐχομαι	bidden
ἔχω	hebben
--- + inf.	het is mijn lot
ἕως + gen.	tot aan
ζηλοτυπέω	jaloers zijn
ζημία, ἡ	schade, nadeel
ζήτημα, τό	vraag
ζωή, ἡ	leven
ἡμέρα, ἡ	dag
καθ' ἡμέραν	dagelijks
ἡττάομαι	verliezen
θάπτω	begraven
θεάομαι	zien
θέλω	willen
θηλυς	vrouwelijk
τὸ θῆλυ	vrouwelijke baby, meisje
ἰσχύω	invloed hebben
καιρός, ὁ	(juiste) tijd
πρὸς καιρόν	op het juiste ogenblik

κακόν, τό	schade, ellende
κάματος, ὁ	moeite
κάμνω	zich inspannen
καρτερέω	sterk zijn, het volhouden
καταλαμβάνω	betrappen
καταλαμβάνομαι μοιχός	ik word betrapt op overspel
κερδαίνω	voordeel hebben
κινδυνεύω	gevaar lopen
κίνδυνος, ὁ	gevaar
κληρονομέω + acc.	erven van
κόπος, ὁ	moeite
κρείττων	sterker, beter, meer
ἐπὶ τὸ κρείττων	nog meer
κτάομαι	zich verwerven, aanschaffen
κτῆμα, τό	bezit, stuk land
λανθάνω	verborgen zijn/blijven
λεγάτον, τό	(Latijn : legatum) legaat, schenking
λυπέομαι	bedroefd zijn
μαγεύω	betoveren
μακράν (adv.)	ver weg
οὐκ εἰς μακράν	niet voor lang
μακροθυμέω	geduldig zijn
μακρονοσέω	lang ziek zijn
μάχη, ἡ	strijd
μεγάλως (adv.)	zeer
μεριμνῶ	zich zorgen maken
μερίμνα	pas op !
μὴ μερίμνα	maak je geen zorgen
μέρος, τό	deel
κατὰ μέρος	gedeeltelijk
μεσοχρόνιος	met een gemiddelde levensduur
μεταμέλομαι	berouwen, spijt hebben van
μεταπωλέω	weer verkopen
μέχρι + gen.	tot
μισέω	haten
μοιχεία, ἡ	echtbreuk
μοιχεύω	overspel plegen (van de man)
μοιχεύομαι	overspel plegen (van de vrouw)
μοιχός, ὁ	echtbreker
ναυαγέω	schipbreuk lijden
νικάω	winnen
οἰκεῖος, ὁ	huisgenoot, familielid
οἰκοδεσποτέω	meester van het huis/hoofd van de familie zijn
ὀλίγος	weinig, kort
πρὸς ὀλίγον	voor korte tijd
ὅπου (relativum)	waar (heen)
ὀψίτυχος	succesvol na lang uitstel
πάνυ (adv.)	zeer
παραίλησις, ἡ	smeekbede
παραμένω	blijven bij, in stand blijven
περιμένω	wachten
περιτρέχω	rondlopen
περίτρεχε	loop heen !
πιπράσσω	verkopen

πίστις, ἡ	vertrouwen
πιστός (adv. πιστῶς)	gelovend, vol vertrouwen
πλανῶ	misleiden
μὴ πλανῶ	laat je niet om de tuin leiden !
πλέω	varen
πλήν	(als inleiding van een nieuwe hoofdzin) maar
πλουτέω	rijk zijn
ποθέω + gen.	missen, verlangen naar
πολύς	veel
(adv.) πολὺ, πολλά	veel, zeer
διὰ πολλοῦ	na lange tijd
ἐπὶ πολὺ	voor lang(e) tijd
πονηρός	slecht
πορνεύω	ontucht bedrijven
ποτε (adv.)	ooit
προγράφω	verbeurd verklaren (Latijn : proscribere -
προσδέχομαι	verwachten
προσδοκῶ	verwachten
προσέχω (sc. τὸν νοῦν)	zich om iets bekommeren
πρόσεχε	let op !
προτελευτάω	eerder sterven
πωλέω	verkopen
σαπρός	rot, stinkend, vuil
σήμερον (adv.)	vandaag
σιωπάω	zwijgen
σκορπίζω	verkwisten
σός	jouw
τὰ σά	jouw bezittingen
σπουδάζω	zich beijveren, zich haasten
σπεύδω	snel zijn, zich haasten
συκοφαντέω	(vals) aanklagen
συκοφαντία, ἡ	(valse) aanklacht
συμβουλεύω + dat.	aanraden
συμφέρω	voordelig zijn
συνέχω	vasthouden, gevangen houden
συνήθεια, ἡ	omgang
ἡ ἐκ συνηθείας καθ' ἡμέραν	het meisje waarmee je dagelijks omgaat
σύνολος	geheel en al
συνοχή, ἡ	gevangenschap
ἀφίζομαι	(van een zieke) gezond worden
ταχυθάνατος	voorbeschikt om snel te sterven
τεκνῶ	een kind/kinderen krijgen (van de man)
τεκνόομαι	een kind/kinderen krijgen (van de vrouw)
τέλειος (adv. τελείως)	volkomen, geheel en al
τελευτάω (sc. τὸν βίον)	(zijn leven) beëindigen, sterven
τέλος, τό	einde
τέως (adv.)	zolang, eerst, voorlopig
τι	iets
τί	wat?, waarom?
τίκτω	een kind/ kinderen krijgen (van de vrouw)
τρέφω	(op)voeden
ὑγιαίνω	gezond zijn
ὑπάρχω	toebehoren aan
τὰ ὑπάρχοντα	bezittingen

φαρμακιδεύω
φερνή, ἡ
φιλέω + acc.
φοβέομαι
φροντίζω
φυράω
χαίρω ἐπί + dat.
χειμάζομαι
χρησιμός, ὁ
χρονίζω
χρόνος, ὁ
 χρονῶ
 μετὰ χρόνου
χωρίον, τό
ῥα, ἡ
ὑρέλεια, ἡ
ὑρελέω
 ὑρελέομαι

vergiftigen
bruidsschat
beminnen, houden van
vrezēn
(goed) nadenken, zich bekommeren om
vermengen
zich verheugen over
door storm geteisterd worden
orakel
zijn tijd nemen, talmen, dralen
tijd
mettertijd
mettertijd
stuk land
tijd, uur
voordeel, nut
helpen
voordeel hebben van